ARGOS

Bulletin van het Veterinair Historisch Genootschap

Rob Back *De besmettelijke Longziekte onder het rundvee in Nederland. 1 (1833-1851)* |
Arie Plaisier *Het Loffelijke Ossenweijdersgilde te Haarlem*

NR 55 - serie 6 | **najaar 2016** | ISSN 0923-3970

NUMMER 55 |
SERIE 6 NAJAAR **2016**

Inhoud

166 Van het bestuur

167 Programma najaarsbijeenkomst

168 Samenvattingen van de lezingen

169 Rob Back
De besmettelijke Longziekte onder het rundvee in Nederland. 1 (1833-1851)

176 Arie Plaisier
Het Loffelijke Ossenweijdersgilde te Haarlem

182 Sprokkelingen
Ervaringen in de Buitenpraktijk
Leo van Leengoed

191 Jons Straatman en Hein Schrama
Excursie van het Veterinair Historisch Genootschap naar Kopenhagen van 28-30 april 2015

193 Peter Koolmees
Verslag van het 42e congres van de World Association for the History of Veterinary Medicine

195 Veterinair Erfgoed
Castreren is niet voor de poes!
Charlotte Hartong

196 Boekbesprekingen
Marleen Felius door Reimer Strikwerda
Jorieke Savelkouls door Erik Jan Tjalsma

198 In memoriam Paul Leeflang

199 Richtlijnen voor auteurs

Wel en wee van ons genootschap

Voor u ligt nummer 55 van Argos. Oud voorzitter Rob Back doet verslag van zijn onderzoek naar de geschiedenis van de longziekte in Nederland. Een onderwerp waar hij sinds de cursus Inleiding in de beoefening van veterinaire geschiedenis aan werkt. Dit eerste deel doet naar meer smaken. Tijdens zijn studie geschiedenis heeft redactielid Arie Plaisier een essay geschreven over het wel en wee van het Ossenweidersgilde in Haarlem. Dat heeft de redactie integraal overgenomen. De bewerking van de lezingen over de geschiedenis van het paard die tijdens de afgelopen bijeenkomst van het VHG werden gehouden, zullen in het volgende nummer van Argos worden geplaatst. Onder de rubriek Sprokkelingen zijn de persoonlijke, vaak anekdotische herinneringen van Leo van Leengoed aan zijn werkzaamheden bij de Buitenpraktijk opgenomen.

Afgelopen zomer is onze oud voorzitter Paul Leeflang overleden. Uiteraard is een in memoriam, waarin zijn verdiensten voor ons genootschap en voor de World Association for the History of Veterinary Medicine (WAHVM) worden vermeld, op zijn plaats. Naast verslagen van het 42e congres van de WAHVM dat afgelopen zomer in Wenen plaatsvond, en van de VHG excursie naar Kopenhagen in april 2015, treft u de bekende rubrieken Veterinair Erfgoed en Boekbesprekingen aan.

In Nederland staan musea weer volop in de belangstelling. Dat geldt ook voor het Universiteitsmuseum Utrecht waar de tentoonstelling "Tot op het bot" de bezoekersaantallen fors deed stijgen. De collectie Diergeneeskunde droeg met ca. dertig procent van de tentoongestelde objecten bij aan dit succes. Reden te meer om "museologie" als thema te kiezen voor de najaarsvergadering in Zaltbommel. Hoe staat het ervoor met musea, archieven en collecties in Nederland waar veterinair erfgoed onderdeel van uitmaakt? Een reeks boeiende sprekers gaat dit uit de doeken doen.

Afgelopen voorjaar gaf Ad Rijnberk aan te willen stoppen als redactielid van Argos. Zowel het VHG bestuur als de redactie van Argos spreken hun grote waardering uit voor het vele werk dat hij binnen de redactie in de periode 2009-2016 heeft verricht. Dankzij zijn kritische en opbouwende redactiewerk heeft menige publicatie in Argos veel aan kracht gewonnen. Hetzelfde geldt voor zijn schrijf- en redactiewerk ten behoeve van het boek Canon van de diergeneeskunde in Nederland dat in 2014 ter gelegenheid van het 25-jarig jubileum van het VHG werd uitgegeven. Bestuur en redactie verwelkomen Jons Straatman, dierenarts én student geschiedenis aan de Rijksuniversiteit Groningen als nieuw redactielid.

In voorbereiding is een excursie van ons genootschap naar Schotland voorjaar 2017, u wordt tijdig op de hoogte gehouden. We hopen velen van u in Zaltbommel te ontmoeten, inmiddels veel leesplezier met deze aflevering van Argos.

HEIN SCHRAMA
PETER KOOLMEES

Programma Najaarsbijeenkomst Veterinair Historisch Genootschap

DATUM WOENSDAG 2 NOVEMBER 2016

PLAATS *Café Restaurant "De Verdraagzaamheid", Waalkade 6, 5301 CH Zaltbommel Telefoon 0418 518 394*

DAGVOORZITTER *Drs. H.J. Schrama*

THEMA *Veterinair erfgoed, tastbaar contact met het verleden*

DAGPROGRAMMA

10.00 uur	Ontvangst met koffie
10.30 uur	56e Algemene Ledenvergadering van het VHG
11.30 uur	Dr. Hieke Huistra, wetenschapshistoricus, Descartes Centre en Bètafaculteit, Universiteit Utrecht *Tastbaar verleden: Academisch erfgoed, wetenschap en het publiek*
12.15 uur	Lunch
13.30 uur	Prof. dr. Maarten Frankenhuis, emeritus hoogleraar Bedrijfspluimvee-geneeskunde, faculteit Diergeneeskunde, Universiteit Utrecht en oud Directeur van Artis *Zoölogisch erfgoed uit Artis*
14.15 uur	Prof. dr. Peter Koolmees, profileringshoogleraar veterinaire geschiedenis en Prof. dr. Frans van Knapen, emeritus hoogleraar veterinaire volksgezondheid, IRAS, faculteit Diergeneeskunde, Universiteit Utrecht *De Collectie Diergeneeskunde van het Universiteitsmuseum Utrecht*
15.00 uur	Charlotte Hartong, B. Museol., Assistent conservator Collectie Diergeneeskunde van het Universiteitsmuseum Utrecht *De kunst van het bewaren*
15.15 uur	Afsluiting en borrel

COLOFON

ARGOS. Bulletin van het Veterinair Historisch Genootschap.
Verschijnt tweemaal per jaar.

Redactie
Dr. J.B. Berns
Prof. dr. P.A. Koolmees
Drs. A.J. Plaisier
Dr. R.N.J. Rommes
Drs. Th.J.D. Straatman

Redactiesecretariaat
p/a Prof. dr. P.A. Koolmees
IRAS-VPH, Faculteit Diergeneeskunde
Postbus 80175. 3508 TD Utrecht.
p.a.koolmees@uu.nl

Bestuur V.H.G.
Drs. H.J. Schrama (voorzitter)
Drs. E.J. Tjalsma (secretaris)
Drs. T.G. van de Vuurst (penningmeester)
Drs. Th.J.D. Straatman (lid)
Dr. J. Verhoeff (lid)
Prof. dr. P.A. Koolmees (adviseur)

Secretariaat
p/a Drs. E.J. Tjalsma
Kampwal 62, 8301 AC Emmeloord
Tel.: 06-20422989
e-mail: ejtjalsma@planet.nl
website: www.veterinaryhistory.nl

Abonnementen op ARGOS
€ 25,00 per jaar.
Losse nummers € 15,00 (incl. verzending) te bestellen bij de penningmeester van het V.H.G., vandevuurst@wxs.nl
Bankrekeningnummer
NL38 INGB 0000 5810 45 t.n.v. V.H.G.
Abonnement buitenland € 30,00

Lidmaatschap V.H.G.
De contributie van het V.H.G. bedraagt € 35,00 per jaar (studenten € 10,00).
Leden ontvangen ARGOS gratis.
Buiten Nederland:
Contributie V.H.G. € 40,00.
Ledenadministratie: vandevuurst@wxs.nl

Vormgeving en druk
Chris Russell Groningen

Cover
De ossendrift. Detail van schilderij uit 1656 van Nicolaes Pietersz. Berchem (1620-1683). Rijksmuseum Amsterdam, SK-A-30.

Overname van artikelen uit Argos is toegestaan, mits de bron vermeld wordt en een bewijsexemplaar aan de redactie wordt toegestuurd.

Samenvattingen van de lezingen

Dr. Hieke Huistra
Tastbaar verleden: Academisch erfgoed, wetenschap en het publiek

Het verleden is voorbij, maar helemaal weg is het nog niet: onze kelders, zolders en musea staan vol met voorwerpen die vanuit het verleden meegegaan zijn naar het heden. Met dit erfgoed kunnen we het verleden tastbaar maken, als we die objecten tenminste durven en mogen aanraken. Ik laat zien hoe dat tastbare verleden een rol kan spelen in onderwijs aan studenten en scholieren. Met sommige voorwerpen gaat dat beter dan met andere: sommige objecten zijn weliswaar oud, maar hebben toch geen band met het verleden. Aan de hand van de Leidse anatomische collecties laat ik zien hoe een voorwerp zijn geschiedenis kan verliezen. Kunnen we in dergelijke gevallen het verleden toch weer tastbaar maken?

Prof. dr. Maarten Frankenhuis
Zoölogisch erfgoed uit Artis

Hoewel in 1838 – het jaar waarin Artis werd opgericht – de VOC reeds lang ter ziele was, moet de ontstaansgeschiedenis van de hoofdstedelijke dierentuin toch in direct verband worden gezien met ons koloniale verleden. Geen retourschip uit de Oost of de West, of exotische vogels en zoogdieren vergezelden zeelieden, soldaten en passagiers. Ook de herkomst van de diercollecties in de 'Menagerie van Blauw Jan' aan de Kloveniersburgwal in Amsterdam (1675-1784), vermaard in heel Europa, kan hierop worden teruggevoerd. In de Artisbibliotheek bevindt zich hiervan nog een prachtige afbeelding. De opmars van de Boeren in Zuid Afrika eiste niet alleen veel slachtoffers onder de Zoeloes, ook het rijke dierenleven moest het ontgelden. Zo overleefden onder andere de blauwbok, de quagga en de Kaapse leeuw de invasie niet. De quagga is vermoedelijk een ondersoort van de steppezebra. Door jacht (huiden, vlees) en overbegrazing door vee kwam de soort spoedig aan haar eind. Het laatste in het wild levende dier is geschoten in 1878. De laatste levende quagga stierf op 12 augustus 1883 in Artis en vond een laatste rustplaats in de depôts van Naturalis in Leiden. Bijzonder is ook de brief waarin Charles Darwin de Artisdirecteur vragen stelt over de sporenvorming van de blauwe pauw. De Artis bibliotheek bevat bovenal een verbijsterende veelheid aan bijzondere boeken en unieke kleurenafbeeldingen. De mooiste stukken hieruit zullen worden vertoond.

Prof. dr. Peter Koolmees en Prof. dr. Frans van Knapen
De Collectie Diergeneeskunde van het Universiteitsmuseum Utrecht

In het eerste deel van deze lezing wordt een beeld geschetst van het ontstaan en de ontwikkeling van de Collectie Diergeneeskunde van het Universiteitsmuseum Utrecht en van de betekenis ervan voor eigentijds en toekomstig gebruik. Mede als gevolg van de veranderende economische en emotionele waarde welke de laatste decennia door mensen aan dieren wordt toegekend, is ook de maatschappelijke context waarbinnen de diergeneeskunde wordt uitgeoefend, veranderd. Hierdoor is een nieuw perspectief ontstaan dat noopt tot een heroriëntering zowel op de verzamelcriteria als op de betekenis en het gebruik van de Collectie Diergeneeskunde voor publieksdoeleinden en voor onderwijs en onderzoek

Het tweede deel van lezing gaat over de Stichting Vrienden van het Museum Diergeneeskunde, ook genaamd de Numan stichting. Met het in stand houden van het Museum Diergeneeskunde wordt een belangrijk deel van het diergeneeskundig verleden in Nederland vastgelegd. In 1989 nam conservator Thijs Moons het initiatief om de Numan stichting in het leven te roepen. De stichting stelt zich ten doel het museum waar mogelijk moreel en financieel te ondersteunen. In de lezing zal worden ingegaan op de activiteiten van de stichting en hoe de band tussen VHG en Stichting zou kunnen worden verstevigd.

Charlotte Hartong, B. Museol.
De kunst van het bewaren

Nederland kent een hoge dichtheid in musea en andere erfgoedinstellingen. Er zijn zo'n 1200 instellingen die zichzelf 'museum' achten. Iets meer dan de helft daarvan valt onder de definitie van een museum zoals die is geformuleerd door de International Council of Museums (ICOM). Dat aantal opgeteld bij de vele bibliotheken en archieven laat zien hoe groot de culturele sector in Nederland is. Gezamenlijk beheren al die instellingen de Collectie Nederland, oftewel al het roerend cultureel erfgoed dat in musea, archieven en bibliotheken verzameld en beheerd wordt. Bij het Museum Diergeneeskunde wordt een deel van die Collectie Nederland bewaard, namelijk het deel dat bestaat uit veterinair erfgoed. Om een dergelijke museumcollectie goed te kunnen beheren is specifieke kennis over museologie nodig. In Nederland worden dergelijke museumprofessionals opgeleid aan de Reinwardt Academie. Ik studeerde daar in 2014 af. In deze lezing vertel ik na een korte algemene inleiding over museologie over wat ik zoal tegenkom in mijn eigen werkzaamheden en hoe de Reinwardt Academie mij daarop voorbereidde.

ROB BACK[a]

De besmettelijke Longziekte onder het rundvee in Nederland.1 (1833-1851)[b]

De Longziekte, welke in de periode 1833-1887 in ons land heeft geheerst, was een infectieziekte, die veel schade veroorzaakt heeft onder de Nederlandse rundveestapel. De etiologie van infectieziekten was toen nog niet bekend. De vraag is hoe in die tijd de Longziekte door veeartsen en veehouders werd ervaren, en hoe de ziekte tot staan kon worden gebracht. Het onderzoek naar de bestrijding van de Longziekte kan verdeeld worden in drie tijdsperioden: 1833 - 1851, 1852 - 1870 en 1871 - 1887.

Vooral in de periode 1833-1851 speelde de advisering van de regering door prof. dr. Alexander Numan, in het kader van de bestrijding van de Longziekte, van 1826 tot 1851 directeur van 's Rijksveeartsenijschool te Utrecht, een belangrijke rol. In deze periode raakte het Fonds voor den Landbouw als gevolg van het Longziekte probleem uitgeput. Daar ook 's Rijksveeartsenijschool te Utrecht bekostigd werd uit het Fonds, werd de school bijna in de val meegesleurd. Dat was tevens de oorzaak van het weinige vertrouwen dat veehouders in de toen aan de Rijksveeartsenijschool opgeleide veeartsen hadden. Na 1852 is men in ons land begonnen met een meer systematische bestrijding van de Longziekte door inentingen (inoculaties), op basis van de methode van de Belgische arts dr. Louis Willems en door het afmaken van de klinisch zieke en verdachte dieren met een schadevergoeding in het vooruitzicht.[1] Pas in 1870 trad hiertoe de Wet tot Regeling van het Veeartsenijkundig Staatstoezicht en de Veeartsenijkundige Politie in werking. Het duurde daarna tot 1887 voor het laatste geval van de Longziekte met succes kon worden bestreden. In dit artikel zal worden ingegaan op de periode 1833 – 1851.

[a] Drs. R. Back, rustend dierenarts te Lochem. E: rob.back28@kpnmail.nl.

[b] Het artikel omvat een gedeelte van een literatuurstudie over de Longziekte in Nederland (1833-1887) waarover de auteur tijdens de Voorjaarsvergadering van het Veterinair Historisch Genootschap op 13 april 2016 een lezing heeft gehouden.

Abstract

Contagious Bovine Pleuropneumonia (CBPP) in cattle in the Netherlands. (1833-1851)

The review of the eradication of CBPP in the 19th century in the Netherlands must be divided into three periods. The first period was from the outbreak in 1833 until 1851. After 1852 the tail inoculation by dr. Louis Willems from Hasselt, Belgium, was employed. Finally, in 1870 the Law on Veterinary State Supervision was enacted, in spite of which CBPP was not completely eradicated until 1887. In this paper the period 1833-1851 will be discussed. During this period the veterinary adviser to the Netherlands Government was dr. Alexander Numan, director of Utrecht Veterinary School (1826-1851). Veterinary scientists could not reach a consensus about the contagiousness of CBPP. This was the reason that methods of eradication were not employed in most provinces of the Netherlands. By the end of the 1840s, CBPP was spreading more and more and cattle breeders had little or no confidence in veterinarians. The losses of cattle were enormous and the Cattle Fund, which reimbursed farmers for the losses due to CBPP, was almost bankrupt. In 1849 the Fund was liquidated by the Government. The Veterinary School was also supported by the Fund and as result of its liquidation and the fact that there was only one new veterinary student in 1849 and none in 1850, the Government discharged most of the Veterinary Faculty. In 1851 a new teaching team was appointed at the School.

De oorzaak van de Longziekte[2]

De Longziekte is een besmettelijke ziekte onder het rundvee, genaamd CBPP, Contagieuze Boviene (fibrineus-necrotiserende) Pleuropneumonie, waarvan de oorzaak, een mycoplasma (Mycoplasma mycoïdes ssp mycoïdes), pas in 1898 door Nocard en Roux kon worden geïsoleerd uit longmateriaal van een zieke koe. Het is een zeer besmettelijke septicaemie, die wordt gekenmerkt door een uitgebreide aantasting van het borstvlies (pleura) en van de longen, alsmede door het voorkomen van poly-arthritis bij kalveren jonger dan zes maanden. Het micro-organisme werd aanvankelijk genoemd een PPLO, "pleuropneumonia-like organism". De kenmerken van een mycoplasma zijn:

1. het ontbreken van een celwand.
2. de typische kolonievorm (spiegelei).

De incubatie tijd na besmetting is drie tot zes weken. Als gevolg van de pleuropneumonie hoopt zich vloeibaar exsudaat op in de pleuraalholte. In het eindstadium van de ziekte is de pols 100-200, de temperatuur 41-42 °C; de motoriek van de voormagen is verminderd, obstipatie en diarrhee wisselen elkaar af. Het dier vermagert tenslotte sterk en heeft subcutaan oedeem van onderborst tot uier c.q. scrotum.

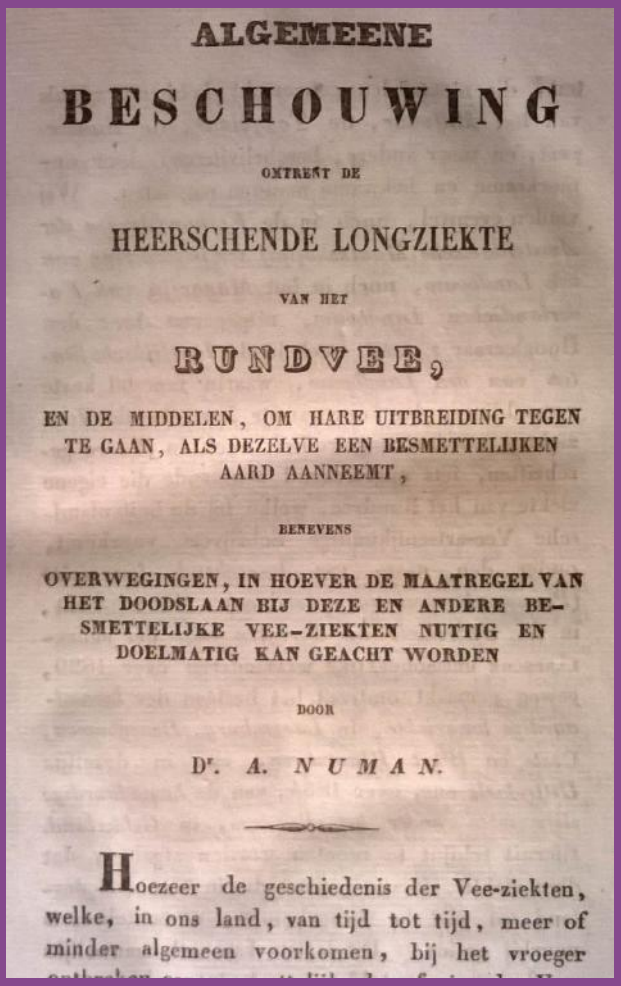

ALGEMEENE

BESCHOUWING

OMTRENT DE

HEERSCHENDE LONGZIEKTE

VAN HET

RUNDVEE,

EN DE MIDDELEN, OM HARE UITBREIDING TEGEN TE GAAN, ALS DEZELVE EEN BESMETTELIJKEN AARD AANNEEMT,

BENEVENS

OVERWEGINGEN, IN HOEVER DE MAATREGEL VAN HET DOODSLAAN BIJ DEZE EN ANDERE BESMETTELIJKE VEE-ZIEKTEN NUTTIG EN DOELMATIG KAN GEACHT WORDEN

DOOR

Dr. A. NUMAN.

Hoezeer de geschiedenis der Vee-ziekten, welke, in ons land, van tijd tot tijd, meer of minder algemeen voorkomen, bij het vroeger

Afb. 1. Artikel van A. Numan over de longziekte. Veeartsenijkundig Magazijn 3 (1837) 1.

De periode 1833-1851

In de loop van de meer dan 17 jaar dat de Longziekte toen in ons land heeft geheerst (de eerste periode), zijn het vooral dr. Alexander Numan (1780-1852), de Zeeuwse veearts Jacobus van Hertum (1805-1849) en veearts Gerardus Johannes Hengeveld (1804-1894) geweest, die uitgebreid over de Longziekte in deze periode hebben gepubliceerd, waarbij duidelijk tegengestelde standpunten met betrekking tot de beteugeling en uitdelging van de Longziekte naar voren kwamen. Hengeveld was vanaf 1837 veearts te Oegstgeest en werd in 1853 benoemd als docent aan 's Rijksveeartsenijschool.

De besmettelijke Longziekte was nagenoeg onbekend in Nederland, zowel bij de veehouders als bij de veeartsen. In de Uittreksels uit Berigten enz. der Nederlandsche Huishoudelijke Maatschappij over 1829 wordt gewag gemaakt omtrent het bestaan van de kwaadaardige Longziekte in Luxemburg, Henegouwen, Oost- en West-Vlaanderen .[3] In de Uittreksels enz. over 1834 wordt melding gemaakt van de kwaadaardige slijmziekte onder het Rundvee in Gelderland. In 1829, 1830 en 1831 zou de Longziekte geheerst hebben bij en om Keulen, Koblenz, Trier en in 1832 in districten Bonn, Bittburg, Dhaun, Adenau, Zell en Kreuznach.

Volgens de officiële stukken heeft de Longziekte zich het eerst voorgedaan in november 1833 in Gelderland onder Gent en Doornenburg en korte tijd daarna te Herwen, Aerdt en Pannerden. Men hield het in het begin vanwege de "uitvloeïing van slijmstoffe uit den mond" voor: "zinkingaardige ontsteking der slijmvliezen van de ademhalingswerktuigen, vergezeld van eene gastrische complicatie, bezittende van het begin een zwakheidskarakter, of hetzelve spoedig aannemende (Pneumonia catarrhalis gastrica asthenica)".[4]
Numan had de ziekte nog niet eerder gezien en heeft naar aanleiding van een bericht, opgemaakt door de Voorzitter van de Commissie van Geneeskundig Onderzoek en Toevoorzigt in Gelderland, de heer A. Moll, die in vereeniging met den Vee-arts Groenenberg te Winterswijk, op last van den Heer Staatsraad, het dier had onderzocht, daaruit geconcludeerd dat het moest worden gehouden voor de heerschende Longziekte, die door de Duitsers Lungenseuche of Lungenfäule(rotachtige longziekte) wordt genoemd.
In december 1835 en januari 1836 werd melding gemaakt van de Longziekte in Zuid-Holland, in de gemeenten van het Westland: de Lier, Maasland, Maassluis, Naaldwijk, Groeneveld en te 's Gravesande en per april 1836 op het eiland Roozenburg en verder in 1836 in Gelderland in Loenen op de Veluwe, Heteren en Elst.[5]

Literatuur

Van Hertum, veearts der Eerste Klasse te Zierikzee, vermeldde het volgende: 'De Longziekte is al bijna anderhalve eeuw in Duitsland en Frankrijk aanwezig!' Voor het eerst werd in 1827 melding ervan gemaakt bij Brussel, Mechelen, Leuven, Henegouwen en Oost- en West-Vlaanderen.[6] Hiervan werd ook melding gemaakt in het Veeartsenijkundig Magazijn deel 2.[7] Pas in 1833 werd "Oud-Nederland " door de Longziekte getroffen in de Provincie Gelderland vlakbij de Pruissische grens en vandaar vond verdere verspreiding plaats over Gelderland en vervolgens naar andere provincies in Nederland: In 1837 kwam Longziekte voor in meer dan 100 gemeenten in de provincie Zuid-Holland. In 1837 verspreidde de ziekte zich naar de provincies Utrecht, Noord-Brabant en Drenthe,en in 1838 kwam deze in Zeeland en Noord-Holland voor, in 1839 in Overijssel en wederom in Drenthe, en eerst in het voorjaar van 1842 in Friesland! Groningen bleef van de Longziekte verschoond op een paar twijfelachtige gevallen na in 1839 en 1840, waartegen direct afdoende maatregelen werden genomen. Alleen al in 1837, 1838 en 1839 zijn er, volgens de door de regering medegedeelde staat, 28.469 dieren aan de

Longziekte gestorven, waarvoor een schadevergoeding uit het Veefonds (Fonds voor den Landbouw) werd betaald, daarbij bedenkende dat er vóór 1837 en in de jaren 1840, 1841 en 1842 duizenden dieren zijn gestorven aan de Longziekte of dientengevolge geslacht zijn, buiten beeld van de overheid.[8]

Zowel Numan als Van Hertum baseerden zich op vooral Duitse

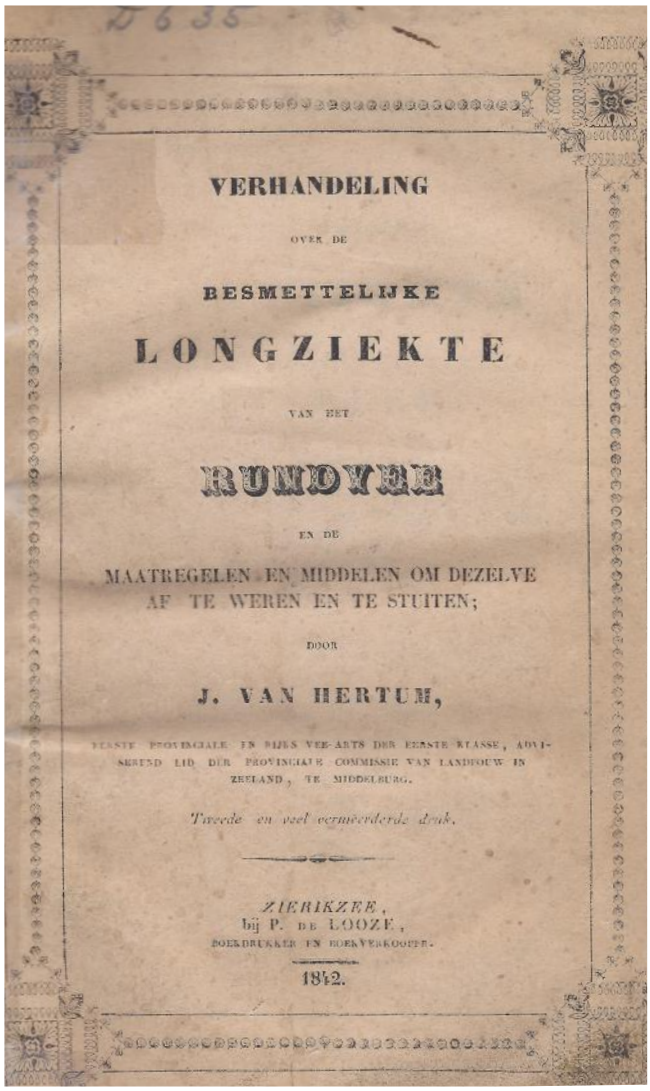
VERHANDELING

OVER DE

BESMETTELIJKE

LONGZIEKTE

VAN HET

RUNDVEE

EN DE

MAATREGELEN EN MIDDELEN OM DEZELVE AF TE WEREN EN TE STUITEN;

DOOR

J. VAN HERTUM,

EERSTE PROVINCIALE EN RIJKS VEE-ARTS DER EERSTE KLASSE, ADVISEREND LID DER PROVINCIALE COMMISSIE VAN LANDBOUW IN ZEELAND, TE MIDDELBURG.

Tweede en veel vermeerderde druk.

ZIERIKZEE,
bij P. DE LOOZE,
BOEKDRUKKER EN BOEKVERKOOPER.

1842.

Afb. 2. Titelpagina van de verhandeling over de besmettelijke longziekte van J. van Hertum (Zierikzee 1842).

literatuur, waarvan de voornaamste auteurs worden vermeld.[9] In het Veeartsenijkundig Magazijn, deel 3, publiceerde Numan zijn vertaling van Dr. Franque's verhandeling over de Longziekte.[10] In hetzelfde tijdschrift omschreef Dr. Sauter de mate van besmettelijkheid: " De aard van de smetstoffe is even onbekend als die der Kinderpokken, der Pest, Runderpest en Gele Koorts." [11]

"1e Zij is van een vasten aard en verspreidt zich weinig door de lucht.
2e Zij is bevat in het slijm dat zich bij de longzieke Runderen uit de longen afscheidt en het is alleen dit slijm van een ziek beest hetwelk een besmettend vermogen schijnt te bezitten.
3e De smetstoffe is aan het longenslijm vast verbonden, scheidt zich daarvan niet gemakkelijk af, maar blijft, wanneer hetzelve op den grond of andere lichamen droogt, nog langen tijd daaraan verbonden, met behoud van haar werkzaam vermogen.
4e Het schijnt dat de smetstoffe slechts dan haar aanstekend vermogen uitoefent, wanneer zij wordt ingeademd en onmiddellijk in de longen komt".

Sauter kende de Longziekte 3 tijdperken toe:
1e tijdperk: begint op het ogenblik van de besmetting tot de eerste ziekte verschijnselen.
Dit wordt gekenmerkt als een "verborgen tijdperk".
2e tijdperk: verschijnselen geven duidelijk het bestaan der ziekte aan.
3e tijdperk: ziekte in hoogste verergering.

Numan baseerde in 1837, gepubliceerd in Veeartsenijkundig Magazijn, deel 3, zijn kennis op de Duitse literatuur van vooral dr. Franque, Dr. Sauter, Dr. Hertwig en Dr. Vix, alsmede op de praktijkervaringen van de recent afgestudeerde veeartsen der Eerste Klasse, die als gevolg van het ontvangen van een jaarlijkse toelage uit het Fonds voor den Landbouw, die zij na plaatsing in hun provincie ontvingen, verplicht waren aan Numan over hun praktijkervaringen in het algemeen en dus nu in het bijzonder over de Longziekte, mededeling te doen.[12] Ook Van Hertum baseerde zijn kennis op Duitse literatuur, maar had anno 1842 ook zijn eigen professionele mening over de Longziekte, naar aanleiding van de vele lijkopeningen, die hij verricht had bij uitbraken van de Longziekte in Zeeland. Numan en Van Hertum verschilden wezenlijk van mening omtrent de aanpak van de bestrijding en de beheersing van de Longziekte. Van Hertum, stelde, gebaseerd op een tiental waarnemingen en lijkopeningen bij uitbraken in de provincie Zeeland:[13] "Het is een eigendommelijke ontsteking van de longen en meestal ook van het borstvlies, met koorts en doorzweting van plastische of stolbare vezelstoffe gepaard gaande, welke in elk geval een eigenaardige, ziekelijke verandering of ontaarding van één of beide longvleugels ten gevolge heeft, die, alleen aan deze ziekte eigen zijnde, bij geene andere longontstekingen alzoo wordt aangetroffen. De koorts heeft toch niet altijd een typheus, maar dan eens een stenisch (ontstekingsachtig) karakter en dan weer een asthenisch of typheus karakter; beide delen, de longen en het borstvlies, zijn door ontsteking aangedaan, maar soms ook alleen de longen. Het is een oorspronkelijk (primitief) besmettelijke ziekte die naar alle waarschijnlijkheid uit Duitsland is ingesleept. Hierop moeten afdoende maatregelen tot afwering en uitroeïing worden genomen".[14]

Over de geneeswijze en de geneesbaarheid der Longziekte in het algemeen.

Verschillende veeartsenijkundigen hebben verschillende lijnregt tegenstrijdige geneesplannen ter genezing van de Longziekte aangeprezen. Van Hertum anno 1842:
"Men is in het algemeen nog niet ver gevorderd in de kunst van de genezing van deze verderfelijke ziekte! Men moet het voor een vruchteloze bemoeijing houden een specifieke geneeswijze tegen de fatale Longziekte te willen opsporen. Het probleem is: de vroege waarneming van de Longziekte. Elke geneeswijze tegen de Longziekte uit economisch oogpunt beschouwd is nadelig! Belangrijk is de ontwikkeling der smetstoffe te beletten en de verspreiding te voorkomen! Het contagium moet vernietigd worden. Het eenigste en afdoende middel om daartoe te geraken is: dat wij alle werkelijk zieke en besmette runderen onverwijld doden of afslagten, onder behoorlijke voorzorgen opruimen en vervolgens de stallen en alle voorwerpen welke met de smetstoffe bezoedeld kunnen zijn nauwkeurig zuiveren of vernietigen".

Resultaat anno 1842:[15]

De Longziekte werd in de provincie Zeeland door afdoende maatregelen van doding van zieke en verdachte dieren gestuit. De Provinciale Staten van Zeeland hebben hierna een Reglement tot voorkoming van de verspreiding der Longziekte onder het Rundvee in de Provincie Zeeland vastgesteld en goedgekeurd–bij Zijner Majesteit's besluit van de Vijfde Januari 1842 No. 69, met daarbij een groot aantal bepalingen betreffende invoer- en doorvoer en zo voort.
Toen de Longziekte in 1842 in de provincie Friesland op twee plaatsen uitbrak, te weten in Nijega en Warns, werden direct alle zieke en verdachte dieren alsmede de ogenschijnlijk gezonde dieren op hoog gezag gedood. Het betrof hierbij een totaal van 116 runderen.
In 1843 en 1844 waren er geen gevallen van de Longziekte in Friesland. In 1845 en 1846 slechts drie. Vanaf de laatste maanden van 1847 en in het begin van 1848 kwamen steeds meer uitbraken van de Longziekte in Friesland voor.[16]
Eenzelfde methode van dooding werd in 1839 toegepast in de provincie Drenthe, nadat eerder in 1837 de methode van afzondering was toegepast.
Van Hertum: "De hooge regering (openbaar gezag) dient afdoende maatregelen van policie te verordenen, door in allen deelen kundige en vertrouwde personen, zonder toegevendheid met volharding en de noodige omzigtigheid doen ten uitvoer brengen".
Tegenover dit standpunt stond de mening van Dr. Numan anno 1837: Hij pleitte wel voor onvoorwaardelijke maatregelen en stelde:[17]
"De smetstoffe der longziekte is niet van een zeer vlugtigen, maar van een meer vasten aard dan sommige andere dat is; zij deelt zich niet sterk aan de lucht mede, maar oefent vooral een besmettend vermogen uit wanneer zij door aanraking van het eene dier op het andere wordt overgebragt, en wel hoofdzakelijk, wanneer de smetstoffe, welke zich hecht aan slijm dat uit de luchtwegen vloeit, wordt ingeademd en in de longen onmiddellijk wordt opgenomen. Dezelve toch grijpt niet spoedig om zich henen, gelijk de Runderpest, maar bepaalt zich eerst slechts tot enkele stallen, waarin zij zich bij opvolging aan de beesten mededeelt, terwijl zij door overdraging der smetstoffe, hetzij door het vervoeren van vee, of door menschen en andere dragers waaraan smetstoffe kleeft, ook in naburige van afgelegene stallen of weiden kan worden overgebragt.
Op deze wijze blijft de ziekte zich steeds een zekeren tijd in een bepaalde omtrek of in enkele gehuchten vestigen, en zij breidt zich naderhand door opgenoemde overdraging uit. Niet zelden echter bestaat zij op ene hofstede, terwijl andere, nabij gelegene, daarvan verschoond blijven."
Numan's advies aan de Administrateur voor de Nationale Nijverheid anno 1837: "Doodslaan der runderen, als middel om de heerschende Longziekte in haren voortgang te beteugelen, wordt ontraden". Numan had volledig vertrouwen in eene volstrekte afzondering van het Longzieke vee.[18]
Ook anno 1844 huldigde Numan nog steeds dit standpunt.[19]

Zowel Numan als Van Hertum en later G.J. Hengeveld (1847) waren tevens van mening dat "maatregelen van Policie" onontbeerlijk waren om de Longziekte te beteugelen.[20]
Hengeveld had in 1847 een: Proeve ter beantwoording eener betrekkelijk de Longziekte, ingezonden, als antwoord op een door de Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem uitgeschreven prijsvraag. Hij was toen nog praktiserend veearts der Eerste Klasse te Oegstgeest.[21] Eigenlijk omvat dit uitgebreide werkstuk al hetgeen van 1833 tot 1847 bekend was geworden en bediscussieerd en gepubliceerd was over de Longziekte.
Naar aanleiding van uitgebreide lijkopeningen, tezamen verricht met zijn geachten kunstbroeder Jacob van Dam[22], heeft Hengeveld in dit werkstuk ter sprake gebracht in hoeverre de zenuwen der longen en borstholte konden worden beschouwd als naaste oorzaak van de Longziekte. De Nervus vagus heeft Hengeveld verschillend aangedaan bevonden, evenals de Nervus pneumo-gastricus en de Nervus intercostalis. De longen hebben een gemarmerd aspect: " verdeeld als in marmer geaderde afdelingen." Hengeveld: "Tot meerder bewijs dat de zenuwen de voornaamste oorzaak der Longziekte zijn, dient ook dat de aangewende geneesmiddelen zoo weinig nut doen".[23] Over de besmettelijkheid der Longziekte stelde hij: "Dit is een grote twistappel en heeft veel strijd gegeven tussen de verschillende veeartsenijkundigen. Thans is er meer consensus: die der besmettelijkheid.
De ziekte is besmettelijk en aan deze besmettelijkheid is het ontstaan en het onderhouden en de verspreiding van de Longziekte toe te schrijven. De smetstof laat zich als het ware leiden door Voorbeschiktheid om de smetstof in het lichaam op te nemen en Gelegenheidgevende oorzaken, te weten, weersgesteldheid, bodem en leefregel en slecht voer."
Wester ging ook kort op deze prijsvraag in: "In 1847 schreef (ook) de Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem een prijsvraag uit, omtrent het wezen, de oorzaak en de behandeling der Longziekte. Er kwam slechts één antwoord binnen, namelijk van G.J. Hengeveld, Vee-arts te Oegstgeest, later leraar aan 's Rijksveeartsenijschool. Hengeveld beval afmaken aan. Numan, die lid was van de Commissie van beoordeling, was tegen een bekroning, immers Numan was van mening dat afzondering van ziek vee voldoende was".[24]

Afb. 3a. Long met bovine pleuropneumonia contagiosa, acuut met interlobulair oedeem en emfyseem met pneumonie.

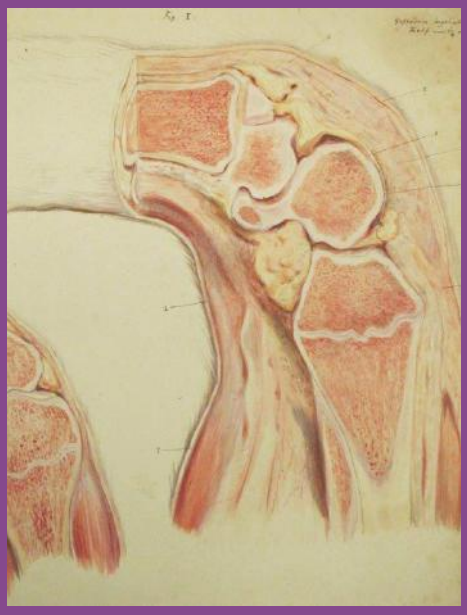

Afb. 3b. Polyarthitis en polysynovitis in het carpaalgewricht bij een kalf jonger dan 6 weken als gevolg van de longziekte. Tekeningen van Sybolt Berghuis, 1855. Bron:Universiteitsbibliotheek Utrecht. De tekeningen zijn beoordeeld door Judith (J.M.A.) van de Brand, veterinair patholoog, Erasmus MC Rotterdam.

De geneeswijze van de Longziekte[25]

Velen hebben zich in de loop der jaren bezig gehouden met de geneeswijze van de Longziekte. Een groot aantal geneesmiddelen werd in de loop van de ruim 15 jaar dat de Longziekte in Nederland heerste, beproefd. Daarnaast werden hevige afleidingen door middel van frixies op de borstwand , het plaatsen van dragten en fontanellen of wrangwortels en het aderlaten toegepast, alsmede het gebruik van zweetafdrijvende, drastische purgeer, verkoelende en oplossende middelen. Hengeveld: "Het is niet de ziekte die men te bestrijden heeft, maar de smetstof. Tegen de smetstof is niet te strijden. Er kunnen hoogstens enige resolverende middelen aangewend worden die tevens moeten dienen ter bestrijding van hinderlijke verschijnselen zoals, koorts, gebrekkige eetlust en herkauwing, verstopping of doorloop, pof en zuchtige zwellingen en hoest". Hengeveld had zich steeds verzet tegen het door Numan geadviseerde stelsel van afzondering. "Het stelsel van afzondering moet worden opgeheven", stelde hij in 1847.

Het Fonds voor den Landbouw anno 1849[26]

Het Fonds voor den Landbouw, ooit in 1799 in het leven geroepen als Veefonds en in 1815 door Koning Willem I na de Franse tijd weer ingevoerd, was eind veertiger jaren definitief uitgeput als gevolg van onder andere de schadeloosstelling in verband met de Longziekte. Hengeveld: "De Longziekte heeft de genadeslag toegebracht aan het Fonds (van) voor den Landbouw. In het tijdsverloop van zestien jaren (1833-1849) is een schadevergoeding uitgekeerd voor 109.573 stuks vee ten bedrage van fl. 2.084.788,02 over al de provincies van Nederland. Hieraan ontbreekt nog de opgave van dieren die, als schijnbaar gezond, ter voorkoming van besmetting afgemaakt zijn in de provincies Zeeland, Friesland, Overijssel, Groningen en Drenthe".

Niet alleen de longziekteschade werd uit het Fonds vergoed, ook werd schadevergoeding betaald voor onder andere den kwade besmettelijke droes der paarden. Ook 's Rijksveeartsenijschool werd eruit bekostigd. Het was de tijd van de liberaal Thorbecke: er moest bezuinigd worden. De situatie aan 's Rijksveeartsenijschool was bedroevend met betrekking tot het aantal leerlingen. In het cursusjaar 1849-1850 kwam slechts één kweekeling aan; het cursusjaar erop volgend geen.[27]
De toestand van het Fonds was zo desperaat dat Thorbecke in 1849 besloot tot liquidatie. Hengeveld vermeldde dat er toch nog zoveel overbleef als nodig was om sommige verplichte betalingen, o.a. de vijfjarige tractementen der vee-artsen, die daarop nog aanspraak hadden, te voldoen. Met de opheffing bestonden er geen fondsen meer om de maatregelen tegen besmettelijke veeziekten in het algemeen en tegen de Longziekte in het bijzonder te kunnen bekostigen. De besmettelijke kwalen konden zich ongestoord verspreiden en vermenigvuldigen. Hengeveld: "Slechts de toepassing van art. 459-462 van de Code Pénal en van enkele plaatselijke bepalingen die ieder gemeentebestuur naar behoefte of willekeur kon invoeren, bleven over".[28]

Bij schrijven van 25 september 1850 werd aan Numan medegedeeld dat Prof. Th.G. van Lidt de Jeude (1788-1863), directeur (1821-1826) en later hoogleraar aan 's Rijksveeartsenijschool, per 1 januari 1851 ontslag werd verleend ; tevens werd een aantal docenten en functionarissen per 1 november 1850 ontslagen. Een ingrijpende reorganisatie van 's Rijksveeartsenijschool stond te gebeuren. Vanaf 19 februari 1851 stond de School op de Rijksbegroting. Er werd een nieuwe staf benoemd. Per 1 maart 1851 werd aan dr. Alexander Numan, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend.[29]

Het Landhuishoudkundig Congres 1850[30]

In 1846 werd het eerste Landhuishoudkundig Congres te Zwolle gehouden. Na het tweede congres werd nagenoeg jaarlijks, tijdens de sectievergaderingen, aandacht besteed aan de Longziekte. Tijdens het vierde congres in 1849 te Utrecht werd een Adres gezonden aan Koning Willem II en een officieuze mededeling aan de toenmalige Minister van Binnenlandse Zaken, waarin aangedrongen werd op het invoeren van een over het gehele rijk werkend Reglement van Policie ten aanzien van de beteugeling en uitdelging van de Longziekte. Tevens werd een negental vooraanstaande personen en veeartsen gevraagd tijdens het volgende congres te Leiden rapport uit te brengen aangaande de stand van zaken met betrekking tot de Longziekte. Ook Numan behoorde tot de genodigden en was belast met de leiding van de commissie, die echter nooit bij elkaar is geweest, laat staan met elkaar heeft gecorrespondeerd . Numan was verhinderd het vijfde congres op 17 juni 1850 bij te wonen, maar zond een adres aan het bestuur van het congres.[31]
Numan was ook niet op de hoogte of er enig antwoord van Zijne Majesteit of van de Minister was gezonden aan het bestuur van het vierde of vijfde congres. Wel werd per 29 september 1849 een ministerieel schrijven gezonden aan de Gedeputeerde Staten van alle provincies, waarin werd medegedeeld dat wegens de uitgeputte staat van het Fonds voor den Landbouw, vanaf die datum geen schadevergoeding meer zou worden betaald voor verlies van vee noch voor verrichtingen door vee-artsen ten aanzien van besmettelijke veeziekten gedaan. Hierdoor werd dus de controle op naleving van aangifte, afzondering en dergelijke in verband met besmettelijke veeziekten, nagenoeg teniet gedaan. Numan wees op het gevaar dat door het wegvallen van de controle op de naleving van aangifte en dergelijke de praktijk van de veeartsen onder druk zou komen te staan, waardoor de veehouders zich meer en meer tot den empiricus zouden wenden. In sommige provincies werden provinciale voorzieningen getroffen. In de jaren ervoor had de Longziekte zich vooral uitgebreid naar de provincie Friesland.
Al in 1845 was een wetsontwerp door de Minister van Binnenlandse Zaken ingediend aan de Tweede Kamer der Staten Generaal, ten aanzien van maatregelen van Policie ten behoeve van voorkoming en bestrijding van besmettelijke veeziekten. Het voorstel werd afgekeurd! Numan wees erop dat het voortduren van de Longziekte ook voor de handel en export van vee uiterst nadelig zou blijken te zijn.
Numan drong aan op het voor het gehele Rijk invoeren van Policie maatregelen en dat niet aan de provincies over te laten. Tevens diende een algemeen verzekeringsfonds (Veefonds) tot het verlenen van schadevergoeding voor vee ten gevolge van besmettelijke veeziekten te worden ingesteld. Numan: "Kleine onderlinge Verzekeringsmaatschappijen van Landlieden kunnen geen stand houden"! Hij eindigde het vertoog met: "Hoewel dit Vertoog misschien voor de aandacht en de beschikbare tijd van het Congres reeds te uitvoerig is geworden en ik ook meer dan verzadigd ben mij met de aangelegenheid der Longziekte bezig te houden, zoo wil ik dit geschrijf niet eindigen zonder nog een paar opmerkingen bij te voegen, enzovoort". Ruim twee maanden later nam Thorbecke de beslissing tot ontslagen bij 's Rijksveeartsenijschool.

Beschouwing

De Longziekte bleek een langzaam voortschrijdende ziekte te zijn, waaraan door gepaste maatregelen paal en perk had kunnen worden gesteld, ware het niet dat men "in de geleerde veeartsenijkundige wereld" - en niet alleen in ons land - het niet eens was of de ziekte besmettelijk was, of dat deze uit zichzelf (miasma) in ons land kon ontstaan.[32]
En bij deze twijfel over de al dan niet besmettelijkheid kon het ook betwijfeld worden of zij werkelijk door besmetting was "aangebracht", zich door besmetting onderhield en of men de Longziekte als een besmettelijke ziekte zou kunnen bestrijden".
Hengeveld stelde dat het hieraan toe te schrijven was en ook als gevolg van "verzwijging" der gevallen, dat men geaarzeld heeft om de "maatregel van dooding" vanaf het begin uit te voeren.[33] In 1850 was het duidelijk dat de longziekte zich vooral in de provincie Friesland sterk uitbreidde. De Longziekte werd in 1887 onder controle gebracht. In een volgend artikel zal nader worden ingegaan op enkele aspecten van het toepassen van bepaalde geneesmiddelen tegen de Longziekte, alsmede op de eerder vermelde pogingen om de Longziekte te bestrijden door middel van de zogenaamde "inoculatiemethode" van dr. Louis Willems te Hasselt.[34]

Noten

1 L. Willems, Verhandeling over de longziekte van het vee en de middelen om hetzelve er tegen te behoeden (Gent 1852). Franse titel van de publicatie: "Mémoire sur la pleuropneumonie épizootique exsudative du betail et surle moyen de l'en preserver".
2 J.L. Cornelisse, Bacteriële ziekten en mycotische aandoeningen bij dieren (Utrecht 1988) 139-142.
3 A. Numan, Vee-artsenijkundig Magazijn, deel 3 (Groningen 1837) 1-5.
4 Ibidem, 5-6.
5 Ibidem, 8.
6 J. van Hertum, Verhandeling over de besmettelijke Longziekte van het rundvee en de maatregelen en middelen omdezelve af te weren en te stuiten. Tweede en veel vermeerderde druk. (Zierikzee 1842) 2-6.
7 A. Numan, Vee-artsenijkundig Magazijn, deel 2 (Groningen 1829) 507.
8 Van Hertum, 29-47.
9 Onder andere:
J.H. Franque: 'Verhandeling over de Heerschende Longziekte' (vertaling door A. Numan) in Vee-artsenijkundig Magazijn, deel 3, (Groningen 1837) 87-150. Nebel und Vix, in het Zeitschift für die Gesamte Thierheilkunde und Viehzucht, (Giessen 1834). K.W. Vix, Giessen: Neueste Erfahrungen und daraus geschöpfte Anzichte über die Lungenseuche des Rindviehs . J.N. Sauter, Die Lungenseuche des Rindviehes, Ihr Wesen, und die Beweise Zu ihrer gänzlichen Verbannung aus unseren Gauen, (Wintherthur 1835), herausgegeben von Dr. C.F. Gurlt und Dr. C.H. Hertwig, (Berlin 1836).
10 A. Numan, Vee-artsenijkundig Magazijn, deel 3, (Groningen, 1837), hierin: Dr. J.H. Franque, 'Verhandeling over de Heerschende Longziekte', vertaling uit het Duits door A. Numan, 87-150. Naar: Geschichte der Seuchen, welche in dem Herzogtum Nassau, seit dem Ende des vorige Jahrhunderts, unter den Haustieren gehersch haben (Frankfurt 1834).
11 A. Numan, Veeartsenijkundig Magazijn, deel 3, (Groningen 1837) 21-23.
12 H. Schornagel, 'De Rijksveeartsenijschool van 1821-1851' in: H.M. Kroon(red.), Een eeuw veeartsenijkundig onderwijs, 's Rijksveeartsenijschool, Veeartsenijkundige Hoogeschool, 1821-1921 (Utrecht 1921) 77.
13 Van Hertum, 9-23.
14 Typheus: van de aard van tyfus; ertoe behorend: tyfeuze koortsen. Asthenie: zwakte, krachteloosheid; asthenisch: voortkomende uit of gepaard gaande met asthenie, met grote zwakte: asthenische koorts.
15 Van Hertum, 84-89.
16 J. Ledder, Mededelingen omtrent gedane proeven van inentingen der besmettelijke Longziekten op runderen in de Provincie Friesland benevens geschiedkundige aantekeningen nopens het ontstaan en de verspreiding der ziekte in dat Gewest van het jaar 1842 tot en met het jaar 1852. (Leeuwarden 1852).
17 Numan, Vee-artsenijkundig Magazijn, deel 3, 69-76.
18 Ibidem, 78-86.
19 A. Numan, Vee-artsenijkundig Magazijn, deel 4, (Groningen 1844).
20 G.J. Hengeveld, 'Iets over de stelsels van afzondering en dooding tot wering der Longziekte van het rund aangewend'. (overgenomen uit het Repertorium, Tijdschrift voor de geneeskunde in al harer omvang, door F. Rienderhoff en F.C. Hekmeijer, II deel, pag 118 (Amersfoort/Oegstgeest 1847).
21 G.J. Hengeveld, Het wezen, de oorzaken en de behandeling der Longziekte van het Rundvee. Proeve ter beantwoording eener betrekkelijk deze ziekte uitgeschrevene prijsvraag door de Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem (Leyden, 1847).
22 P. Leeflang, 'De practicus en zijn Durham-stier', Argos 44 (2011) 114-121.
23 Hengeveld, Het wezen, de oorzaken, 52-59.
24 J. Wester, Geschiedenis der Veeartsenijkunde (Utrecht 1939) 330.
25 Hengeveld, Het wezen, de oorzaken, 89-96
26 G.J. Hengeveld, Het Rundvee, zijne verschillende soorten, rassen en veredeling, Tweede deel, (Haarlem 1873) 102.
27 J.W.E Ihle, 'Naamlijst der leerlingen aan 's Rijksveeartsenijschool en der studenten aan de Veeartsenijkundige Hoogeschool.' in: H.M. Kroon (red.) Een eeuw veeartsenijkundig onderwijs, 's Rijksveeartsenijschool, Veeartsenijkundige Hoogeschool, 1821-1921. (Utrecht 1921) 172.
28 Hengeveld, Het Rundvee, Tweede deel, 103.
29 L. de Blieck, 'De Rijksveeartsenijschool van 1851-1874' in: H.M. Kroon (red.), Een eeuw veeartsenijkundig onderwijs, 's Rijksveeartsenijschool Veeartsenijkundige Hoogeschool, 1821-1921 (Utrecht 1921) 85-87. Alsmede in: C. Offringa, Van Gildestein naar Uithof, 150 jaar diergeneeskundig onderwijs in Utrecht, Deel I (Utrecht 1971) 75-76.
30 Rapporten over de meest geschikte maatregelen ter beteugeling van de besmettelijke Longziekte onder het Rundvee, gerapporteerd tijdens het Vijfde Landhuishoudkundig Congres te Leiden, 1850.
31 A. Numan, Adres aan het Vijfde Landhuishoudkundig Congres te Leiden 1850, Betrekkelijk de zaak der Longziekte, en de daartegen te nemen maatregelen (Leiden 1850).
32 Miasma: Benaming voor uitwaseming van rottende stoffen, van moerassen e.d., als gevolg van kosmische en tellurische invloeden op water en atmosfeer, die geacht worden ziekten te veroorzaken. De miasma theorie houdt in dat besmettelijke ziekten veroorzaakt worden door een miasma, een schadelijke vorm van slechte lucht, voortkomend uit rottende organische materie.
33 Hengeveld, Het Rundvee, Tweede deel, 100.
34 L. Willems, Verhandeling over de longziekte van het vee en de middelen om hetzelve er tegen te behoeden. (Gent 1852).

ARIE PLAISIER[a]

Het Loffelijke Ossenweijdersgilde te Haarlem[b]

Sinds de Middeleeuwen waren in de Hollandse steden ambachtsgilden actief op alle mogelijke vakgebieden. Isabella van Eeghen geeft in haar boek De Gilden een overzicht van alle beroepen in de Nederlandse steden, waarin in 1798 in de Republiek gilden bestonden. Het overzicht is opgesteld naar aanleiding van een door de regering uitgevaardigde staatsregeling, waarmee het fenomeen 'gilde' tengevolge van de Frans georienteerde wetgeving van de Bataafse Republiek, althans in theorie, werd afgeschaft.[1] Van Eeghen onderscheidt vier groepen ambachtsgilden, die van beroepen die ter plekke werden uitgeoefend (b.v. timmerlieden), beroepen die van belang zijn voor de inning van de gemene middelen (b.v. bakkers), beroepen met een kwaliteitskeur (b.v. chirurgijns) en beroepen die met de algemene productie en de handel in verband staan (b.v. handwerkslieden en kooplieden).[2]

Abstract

The commendable Guild of fatteners of oxen in earlier times in Haarlem

In Haarlem (the Netherlands), a guild of owners of Danish and Schleswig-Holstein oxen was active from the second half of the seventeenth century until the end of the nineteenth century, the only guild of such kind in the Netherlands. The study describes the origin of the guild in 1667 and the changes in character it went through later on. At first, the guild served to protect the interests of fatteners and butchers in Haarlem; later it was revived as a merchant society for the acquisition of oxen in Denmark. After the cattle-plague in the middle of the nineteenth century, the import of oxen to the Netherlands waned and the social function of the guild gained in importance.

In Haarlem bestond een bijzonder koopmansgilde, het Loffelijke Ossenweijdersgilde. Het was het enige gilde van dien aard in de Republiek. Het gilde werd opgericht in 1667. Kennelijk hadden de ossenweiders de behoefte zich te verenigen. De vraag is waarom. Het gilde was niet alleen actief in het weiden van ossen, maar ook in de aankoop ervan in Denemarken en Sleeswijk-Holstein. Gezien de flexibiliteit van de gilden die door Maarten Prak e.a. is gesignaleerd, is het ook interessant na te gaan in welke mate het karakter van het gilde in de loop van de tijd veranderd is.[3] Voor het onderzoek is het Noord-Hollands Archief in Haarlem geraadpleegd.

De Ossenhandel

Aan het einde van de 16e eeuw nam de consumptie van vlees in de Republiek sterk toe, enerzijds tengevolge van de bevolkingstoename, anderzijds tengevolge van de stijgende welvaart. Ossen vormden een belangrijke bron voor vlees. Ossen waren geschikt voor de productie ervan, omdat zij sterker waren dan vrouwelijke dieren en een rustiger karakter vertoonden dan stieren. Bovendien was de samenstelling van het vlees geschikt voor het inzouten en opslaan van het vlees voor het fourageren van de zeegaande vloot. In Holland, waarin de veehouderij sterk gericht was op de productie van boter en kaas werd te weinig vlees geproduceerd. Sinds de Middeleeuwen werden in Denemarken en Sleeswijk-Holstein door de koning en de adel al ossen geproduceerd ten behoeve van vlees. De ossen vonden hun weg in de internationale handel. Toen de vraag in Holland begon toe te nemen verschenen Deense handelaren in Enkhuizen en Hoorn om ossen te leveren voor de Nederlandse markt, die per schip aangevoerd werden. In de eerste helft van de 17e eeuw werd deze handel verstoord door oorlogshandelingen in Denemarken en Duitsland (Dertigjarige Oorlog). Hollandse handelaren sprongen hierop in door zelf ossen te gaan kopen in Denemarken en in Sleeswijk-Holstein en de dieren door Nederlandse schippers te laten vervoeren naar Amsterdam. Daarnaast kwam een belangrijk deel te voet, de ossen werden in Wedel (Sleeswijk-Holstein) de Elbe overgezet om vervolgens in grote aantallen (600-800 dieren per transport) hun weg naar Nederland te vervolgen.[4]

[a] Drs. A.J. Plaisier, Hogestraat 2, 8167 PS Oene. Email: ajplaisier@hotmail.com
[b] Archiefonderzoek, uitgevoerd in het kader van de master-studie Geschiedenis Politiek en Maatschappij in historisch perspectief.

Afb.1. De ossendrift. Detail van schilderij uit 1656 van Nicolaes Pietersz. Berchem (1620-1683). Rijksmuseum Amsterdam, SK-A-30

Kooplieden en veehouders organiseerden zich voor de aankoop van de ossen in 'compagnieën van ossenkoperij' om de organisatie te vereenvoudigen en het risico te delen. Een compagnie was doorgaans van tijdelijke aard, voor de gelegenheid. Als alle transacties waren beëindigd werd de compagnie weer ontbonden. Door de compagnie werd een factor (zaakgelastigde) naar de beestenmarkt in Wedel of naar Denemarken gezonden om het benodigde aantal dieren te kopen.[5] Voor de ossenhandel was een flink kapitaal nodig, terwijl de risico's, zowel voor het vervoer over zee als over land aanzienlijk waren.

Het Gilde

In Haarlem bundelden ossenweiders hun krachten, niet in de vorm van een tijdelijke compagnie, maar meer als een organisatie met een blijvend karakter, het Loffelijke Ossenweijdersgilde. Het gilde zou volgens de indeling van Van Eeghen behoren tot groep IV, die van de kooplieden, met als doel bewaking van de marktpositie en behartiging van de belangen van de leden.[6] Volgens de beschrijving van de gildeninventaris van het Noord Hollands Archief in Haarlem is het Ossenweijdersgilde geen ambachtsgilde in de oude betekenis van associatie van vakgenoten, maar een sociëteit of gezelligheidsvereniging. De vraag is of uit de archieven kan worden opgemaakt of dat klopt en of het gilde inderdaad niet meer was dan een sociëteit, zoals in de archiefbeschrijving wordt aangegeven. Ook wordt nagegaan hoe het karakter van gilde in de loop van haar bestaan is veranderd.

Het gilde is in 1730 hersteld met een publicatie van de lijst van ordonnantiën met als eerste keur de oprichting op 12 december 1667.[7] Het Haarlemse Ossenweijdersgilde was het enige gilde van dien aard in de Republiek. Het Rechterlijk Archief van Amsterdam bevat de Registers van Goede Mannen, waarin de namen worden genoemd van vooraanstaande lieden in een bepaalde bedrijfstak. De ossenweiders worden daarin als een aparte groep onderscheiden. Dat zegt iets over het belang van de handel, maar een gilde of een compagnie vormden zij niet.[8]

Het Archief

Het archief van het Loffelijk Ossenweijdersgilde in het Noord Hollands Archief in Haarlem is beperkt. Het belangrijkste onderdeel wordt gevormd door de Chaarte, waarin het eerste keur van het gilde uit 1667 is vastgelegd. Het is een op perkament gesteld document uit 1704 met een kopie van de eerste keur en de lijst van ordonnantiën van het Ossenweijdersgilde van 12 december 1667. Het document is hersteld in 1730, het jaar waarin het gilde nieuw leven werd ingeblazen.[9]
Voorts omvat het archief Resolutiën en Rekeningen van1752 tot 1831, een Overeenkomst tussen leden over inkoop enz. der ossen (1759) met een ledenlijst, Ingekomen stukken en Minuten van uitgegane stukken(1803 – 1884), en Reglementen en ontwerp-reglementen voor het Gilde, 1817-1887.[10]
Gezien deze archiefstukken hield het Ossenweijdersgilde niet op te bestaan na de maatregelen van de Bataafse Republiek in 1798.

De Chaarte

Volgens de Chaarte werd in 1704 de eerste keur van 1667 weer opgepakt en werden de regels aangescherpt. Elk lid diende jaarlijks tenminste 4 ossen te weiden op straffe van een boete van 50 stuivers voor elk dier dat minder werd geweid. Er werden huisregels opgesteld, zoals aanwezigheidsplicht, de kosten en de wijze van betalen van de wijnen of de tabak en een reglement van intreding. Het gilde bestond uit 22 leden (broeders) en enkele beminden (aankomende leden), met een maximum van 25. Het stond onder leiding van een deken, twee vinders en vier raden. Het gilde is relatief laat opgericht (1667). Echte ambachtsgilden en zeker de koopmansgilden zijn veel ouder en het weiden van Deense ossen bestond al veel langer, sinds de 14e eeuw. De ossenhandel was in 1667 al over zijn hoogtepunt. In 1612 werden ongeveer 50.000 dieren aangevoerd en in 1670 nog slechts 15.000.[11]
Het gilde is volgens onderzoek van Wilma Gijsbers opgericht om hygiënische redenen, om de handel in en het slachten van ziek vee tegen te gaan.[12] Op 10 mei 1667 dienden enkele ossenweiders een rekest in bij het stadsbestuur met het verzoek een gilde op te richten, vanwege bezorgdheid over het aanbod van vlees van zieke dieren door vreemde handelaren van buiten Haarlem, uit Alkmaar.[13] Het vlees werd aangeboden buiten de vleeshal. Kennelijk werden de belangen van de Haarlemse ossenweiders geschaad. De oprichting vond plaats uit het oogpunt van het tegengaan van concurrentie. Het feit dat het vlees afkomstig was van zogenaamde zieke dieren werd door de handelaren gebruikt als argument om de eigen markt te beschermen. Het vlees was van buiten Haarlem en was om die reden ongewenst. De ossenweiders eisten een strengere controle door keurmeesters van de Eetbare Ware en zij eisten dat uitsluitend dieren werden geslacht van Haarlemmers, die in de buurt van Haarlem waren geweid.[14] Het verzoek tot uitsluiting van de Alkmaarse handelaren was een protectionistische maatregel, ter bescherming van de eigen handel. Het verzoek werd in positieve zin beantwoord, in december van hetzelfde jaar werd het gilde opgericht.
Van de eerste jaren van het gilde is niets bewaard gebleven. Kennelijk leed het gilde een kwijnend bestaan, want in 1704 is het gilde heropgericht, hetgeen blijkt uit de Chaarte uit 1730.

De leden

In het begin van de 17e eeuw hadden de kooplieden-regenten hun oog laten vallen op de inpolderingen en droogmakerijen. Voedselprijzen vertoonden een sterke stijging en het uitoefenen van agrarische activiteiten in de nieuwe polders was een profijtelijke bezigheid. Vooral de vetweiderij stond hierbij in de belangstelling en niet alleen bij de boeren. Dit onderdeel van de landbouw was gedeeltelijk in handen van de kooplieden, het waren 'herenboeren'. Deze ontwikkeling wordt weerspiegeld in het ledenbestand van het Haarlemse Ossenweidersgilde. In het Register van het Ossenweijders Gilde Binnen Haarlem komen klinkende namen voor. In de periode 1753-1793 verschijnen namen als Dammas Guldewagen, burgemeester, Willem Philips Kops, directeur Deense ossenhandel, Pieter Samuel Crommelin, burgemeester, Arent de Raet, burgemeester, Willem van Valkenburgh, burgemeester. Verder komen we tegen een luitenant-kolonel in het leger, een schout bij nacht van de Marine, schepenen, een commissaris van een bank en een notaris.[15] Het is een verzameling van notabelen. Boeren kwamen in het gilde niet voor. Van de beperkende maatregel waardoor het weiden van ossen uitsluitend was voorbehouden aan leden van het gilde was geen sprake. Kennelijk was het gilde in de 18e eeuw een vereniging van vooraanstaande lieden met als hobby de ossenweiderij. Het was echter wel een serieuze hobby, met risico's. Zij trachtten de risico's te delen en hun belangen te behartigen door beperking van vee en vleeshandel tot inwoners van Haarlem en door de dieren gezamenlijk in te kopen.

Het Sociaal doel

Daarnaast diende de vereniging een sociaal doel. Er waren maximaal 25 leden en beminden. Volgens de Wetten en Costuymen beschreven in de Chaarte bracht het lidmaatschap bepaalde verplichtingen met zich mee, zoals aanwezigheid bij de bijeenkomsten, op straffe van een boete 'ter verlichting van het gelag van de aanwezigen'.[16] Formele maaltijden vormden bij alle gilden een belangrijk onderdeel. Er werden door het Ossenweijdersgilde twee maaltijden met een formeel karakter per jaar georganiseerd, in het voorjaar, de tijd van het inschepen van de ossen, de 'aspergemaaltijd' en in het najaar het 'harstemaal', een maaltijd met geroosterd vlees van een ossenrib, beide met een verplichting tot aanwezigheid. Het vlees voor het harstemaal werd door een van de leden geleverd, als een proeve van bekwaamheid. Het drinken van de hensbeker was een terugkerende formaliteit 'op het welvaaren van dit loflyk collegie'. Er was een reglement van intreden met een inleggeld van 5 gulden en 12 stuivers voor nieuwe beminden.[17]

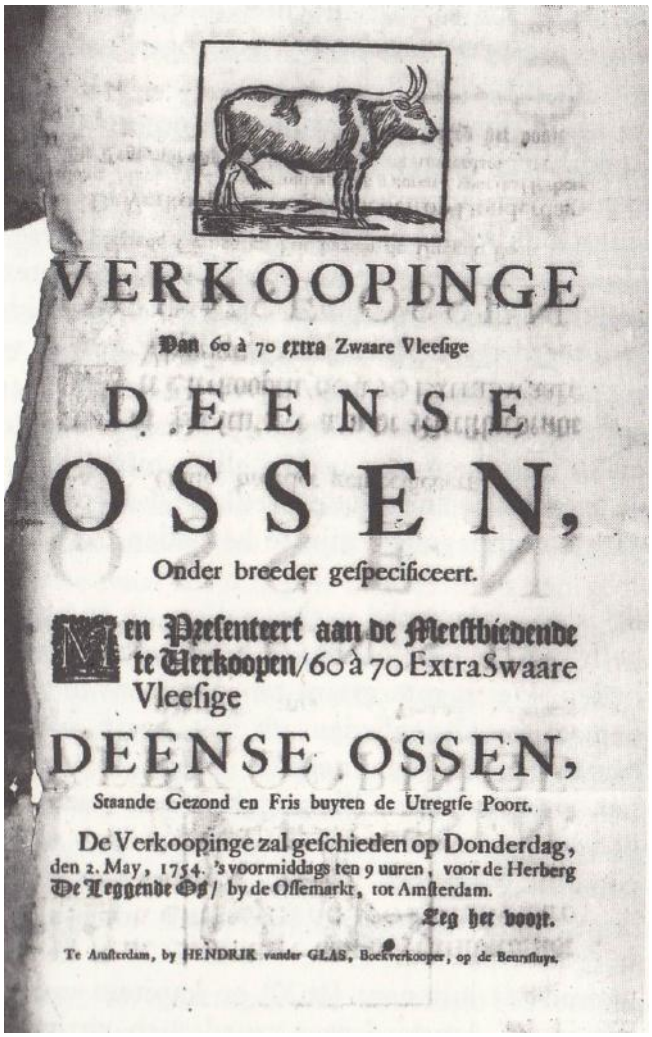
VERKOOPINGE
Van 60 à 70 extra Zwaare Vleesige
DEENSE
OSSEN,
Onder breeder gespecificeert.
Men Presenteert aan de Meestbiedende te Verkoopen/60 à 70 Extra Swaare Vleesige
DEENSE OSSEN,
Staande Gezond en Fris buyten de Utregtse Poort.
De Verkoopinge zal geschieden op Donderdag, den 2. May, 1754. 's voormiddags ten 9 uuren, voor de Herberg De Leggende Os/ by de Ossemarkt, tot Amsterdam.
Leg het voort.
Te Amsterdam, by HENDRIK vander GLAS, Boekverkooper, op de Beursluys.

Afb. 2. Pamflet over de veiling van Deense ossen op 2 mei 1754 in Amsterdam

De handel

In het archief bevinden zich diverse overeenkomsten tussen de leden over de aankoop van ossen in Denemarken en de verdeling van de dieren tussen de leden. In september 1756 werden 308 ossen besteld. In de 18e eeuw hebben zich een aantal ingrijpende uitbraken van veepest voorgedaan (1710, 1745 en 1760). Zonder dat de veepest met name genoemd werd werden de maatregelen tot beperking van de handel, die door de overheid genomen werden, strenger. In 1758 was de invoer van ossen volgens een geldend placaat verboden, waarschijnlijk door de uitbraken van de ziekte in Denemarken en Sleeswijk-Holstein. In dat jaar richtten de overlieden van het gilde een rekest tot de 'Edele Grootmogende Heeren Staaten van Holland en West-Vriesland' om toch ossen te mogen invoeren, in consideratie van de aenhoudende schaarsheyd van vee. Dat het verzoek is ingewilligd moge blijken uit de overeenkomst die is gesloten tussen de leden over de inkoop van ossen in november van dat jaar.[18] De leden konden intekenen in loten van 4 ossen. Zij zullen moeten bijdragen in de kosten inclusief de ongemacken (zelfs de thans besmettelijke ziekten, alsmede zo de gelden op den weg mogten geroofd worden).
Op 12 februari 1759 wordt opnieuw opdracht gegeven voor de aankoop van een 'quantiteit Jutlandse ossen', 215 stuks, waarbij de schippers 'goed voor de ossen dienden te zorgen'. Op de dag van inschepen werd de aspergemaaltijd georganiseerd.[19] In 1760 werd besloten geen ossen te importeren vanwege de 'disasters die de compagnie in de laatste jaren geleden hebben'.[20] De disasters slaan ongetwijfeld op de uitbraken van veepest in dat jaar.

Conclusie

Het Haarlemse Ossenweidersgilde komt in de lijst van gilden van Isabella van Eeghen van 1798 niet voor. Waarschijnlijk leed het gilde aan het einde van de 18e eeuw een kwijnend bestaan, zodat het niet op het overzicht terecht is gekomen. Het is na de Franse Tijd evenwel niet verdwenen. Een aantekeningenboekje met aan de leden opgelegde boetes in de voorafgaande periode dateert uit 1824. Het gilde is doorgegaan als vereniging van ossenweiders. Op 18 november 1882 is het reglement voor de vereniging Het Ossenweiders Gild opnieuw vastgesteld. De doelstellingen en gebruiken verschillen nauwelijks van die in het begin van de 18e eeuw.
Het Loffelijke Ossenweijders Gilde in Haarlem neemt in geschiedenis van de gilden een unieke plaats in, het was het enige gilde van dit soort in de Republiek. Het gilde werd pas laat als verzameling van beroepsgenoten opgericht. Het karakter van het gilde is in de loop van het bestaan veranderd. Het is opgericht in 1667 als belangengroepering van ossenweiders om de plaatselijke vleeshandel te beschermen tegen handelaren van buiten Haarlem en om de kwaliteit van het vlees te waarborgen. In dit opzicht kan het beschouwd worden als een ambachtsgilde. De leden waren afkomstig uit de hogere klasse en hadden als zodanig waarschijnlijk invloed op het stadsbestuur. Dit bestuur maakte ook gebruik van het gilde voor de regulering van de consumptie van vlees van gezonde dieren. In 1730 is het gilde opnieuw opgericht, maar de functie was niet langer alleen de bescherming van de lokale markt, maar ook de gezamenlijke aankoop van dieren

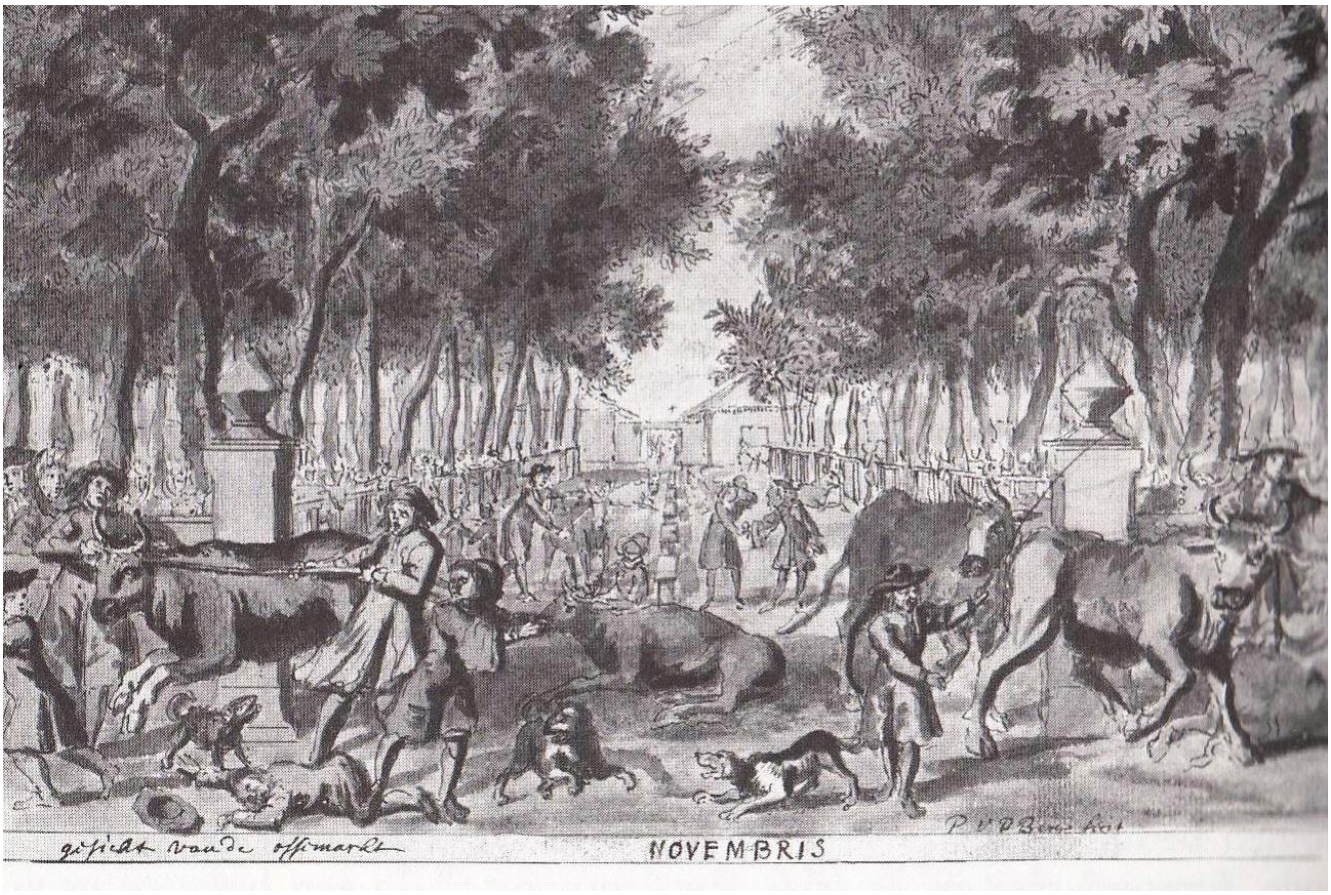

Afb. 3. Ossenmarkt in Amsterdam bij de Utrechtse Poort. Prent van Pieter van den Berge (1659-1737)

in Denemarken. Door de krachten van meerdere kopers te bundelen kon een factor naar Denemarken worden gestuurd om ossen te kopen, waardoor de kosten en de risico's verminderden. Het gilde kreeg daarmee het karakter van een koopmansgilde. Leden waren niet uitsluitend ossenweider. Het waren notabelen die het weiden van vee als neventak beoefenden. Omstreeks 1760, de periode van de grote uitbraken van veepest, heeft het gilde opnieuw geprobeerd de belangen van de leden te behartigen door de import van vee buiten de geldende voorschriften mogelijk te maken.
Daarnaast had het gilde een sociale functie, waardoor het gilde in de latere archiefbeschrijving mogelijk is afgeschilderd als uitsluitend een gezelligheidsvereniging of sociëteit. Het gilde was exclusief voor leden uit de hogere klasse, die zich de aankoop van ossen konden permitteren. Veel leden maakten ook deel uit van het stadsbestuur of vervulden andere publieke functies. Toen de belangen van de veehandel kleiner werden nam de sociale betekenis toe. Het werd een soort Herensociëteit met regelmatige formele bijeenkomsten.
Het Loffelijke Ossenweijdersgilde heeft de nodige flexibiliteit aan de dag gelegd en heeft zelfs de maatregelen van de regering van de Bataafse Republiek weten te weerstaan. Het heeft zowel gefunctioneerd als ambachtsgilde, als koopmansgilde en is geëindigd aan het einde van de 19e eeuw als herensocieteit. Het belang van de ossenweiderij en de import van deze dieren uit Denemarken was toe reeds lang verdwenen.

Noten

1 I.A. van Eeghen, De Gilden. Theorie en Praktijk (Bussum 1974) 137 (decreet van 5 oktober 1798 nr. 9, opgeheven gilden (ARA Archieven Wetgevende Colleges inv. nr. 507)).
2 Van Eeghen, 41.
3 S.R. Epstein, M. Prak (eds.), Guilds, Innovation and the European Economy 1400-1800 (Cambridge 2008) 1.
4 W. Gijsbers, Kapitale Ossen. De internationale handel in slachtvee in Noordwest-Europa(1300-1750) (Amsterdam 1999) 225.
5 Ibidem.
6 Van Eeghen, 41.
7 NHA, inventaris 1105-194. Chaarte van het Loffelijke Ossenweijders Gildt in Haarlem 1730. Lijst van ordonnantiën en reglementen van het gilde, alsmede beknopte geschiedenis daarvan, opgesteld c. 1730 (door S. Tetterode, klerk der secretarie).
8 W. Gijsbers, Kapitale Ossen, 245.
9 NHA 1105-194, Chaarte.
10 NHA 1105-195 t/m 200.
11 Gijsbers, Kapitale Ossen 'Aantal ossen geëxporteerd langs Gottorf' pag. 97.
12 idem 241, NHA Stadsarchief Haarlem, Register van Contracten, rood 432, folio 87-87 vo.
13 idem, 241.
14 ibidem.
15 NHA 1105-195 Register van 't Loffelijke Ossenweijders Gildt binnen Haarlem 1793.
16 NHA 1105-194 Chaarte.
17 idem.
18 NHA 1105-198, Overeenkomst tussen de leden over het inkopen van ossen.
19 NHA 1105-195 Resolutiën en Rekeningen van 1752 tot 1831.
20 Idem.

Bibliografie

Aerts R. & H. te Velde (red), De stijl van de burger: over de Nederlandse burgercultuur vanaf de middeleeuwen (Kampen 1998).
Black, A., Guild and State. European Political Thought from the Twelfth Century to the Present (New Brunswick/London 2003).
Dorren, G., Eenheid en verscheidenheid: de burgers van Haarlem in de Gouden Eeuw (Amsterdam 2001).
Eeghen, I.A. van, De Gilden, Theorie en Praktijk (Bussum 1974).
Epstein, S.R. & M. Prak (eds.), Guilds, Innovation and the European Economy 1400-1800 (Cambridge 2008).
Frijhoff, W.T.M. & M. Spies, 1650: bevochten eendracht ('s Gravenhage 1999).
Lucassen, J., T. de Moor & J.L. van Zanden (eds.), 'The Return of the Guilds', International Review of Social History 53 (2008) supplement 16. p. 5-18.
W. Gijsbers, Kapitale Ossen. De internationale handel in slachtvee in Noordwest-Europa (1300-1750) (Amsterdam 1999).
Hobsbawn, E.F., Primitive Rebels: studies in archaic forms of Social Movement in the nineteenth and twentieth Centuries (London 1971).
Ommeren, R. van, De Koopmansgilderol van Deventer 1249-1387 ('s Gravenhage 1978).
Prak, M.R., 'Burghers into citizens: Urban and national citizenship in the Netherlands during the revolutionary era (c. 1800)' in: M. Hanagan & Ch. Tilly (eds.), Extending citizenship, reconfiguring states (Oxford 1999) 17-35.
Prak, M.R. e.a. (eds.), Craft Guilds in the Modern Low Countries: Work, Power en Representation. (Chippenham 2006).
Price, J.L., Holland and the Dutch Republic in the seventeenth century: the politics of particularism (Oxford 1994).
Putnam, R.D., Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy (Princeton 1993).
Spaans, J., Haarlem na de Reformatie: stedelijke cultuur en kerkelijk leven 1577-1620 ('s Gravenhage 1988).

LEO VAN LEENGOED[a]

Ervaringen in de Buitenpraktijk

In Maart 1977 begon ik als dierenarts bij de afdeling Buitenpraktijk en Bedrijfsdiergeneeskunde van de faculteit Diergeneeskunde te Utrecht. Het was bedoeld als tijdelijke werkkring, omdat ik plannen had te emigreren naar Nieuw-Zeeland. Na bijna veertig jaar ben ik op hetzelfde instituut, dat nu Department of Farm Animal Health heet, afgezwaaid. Een eerste bezoek naar Nieuw-Zeeland staat nu op de rol. Het werk op de Buitenpraktijk was zeer afwisselend en het was een genoegen om studenten bij het praktische werk te mogen begeleiden. Het intrinsiek sterk herstellend vermogen van de natuur voedde het gevoel dat je als dierenarts een belangrijke rol speelde bij het genezingsproces van de dieren. Toen de consultatieve praktijk omstreeks 1985 verdween, werd het beroep van plattelandsdierenarts uitgebreid met de taak van economische productiebegeleider. Hierdoor verloor het beroep veel van de nostalgische charme. De basis echter blijft het lichamelijk onderzoek van dieren goed uit te voeren, hetgeen na veertig jaar nog steeds een uitdaging is.

Wanneer je een patiënt onderzoekt en je onderzoeksgegevens op een rijtje zet, kom je al dan niet tot een diagnose. Het technisch uitvoeren van het lichamelijk onderzoek wordt uitgebreid onderwezen en deze vaardigheid wordt door studenten diergeneeskunde doorgaans goed beheerst. De volgende stap die genomen moet worden betreft de interpretatie van de bevindingen. Wat vertellen de bevindingen over mogelijk aanwezige ziekteprocessen bij je patiënt? Dit begrijpend observeren valt het best samen te vatten als klinische expertise, waarop je nooit raakt uitgeleerd. Je hebt voldoende kennis van de ziektekunde nodig om met de bevindingen van het lichamelijk onderzoek te beredeneren welke aandoening er bij het dier waarschijnlijk speelt. Dit proces wordt klinisch redeneren genoemd. Zoals altijd bij redeneren, vormen de argumenten de bouwstenen voor de conclusie. Hoe vager de argumenten, hoe slechter een conclusie onderbouwd kan worden en dus hoe groter de onzekerheid van een juiste diagnose wordt.

Als je bij een patiënt komt, omvat in feite het hele handboek van Rosenberger of Straw je differentiële diagnose en door onderzoek probeer je de pagina te vinden, waarop je diagnose staat. Maar hoe doe je dat? Doe je dat door bij je patiënt vooral ziekten uit te sluiten of door verschijnselen bij je patiënt te benoemen, die karakteristiek zijn voor een bepaalde aandoening. De eerste strategie loopt via exclusiecriteria – het uitsluiten dat er sprake is van een bepaalde aandoening -, en de tweede strategie loopt via inclusiecriteria – het benoemen van de kenmerken waaraan de ziekte van de patiënt moet voldoen-. Natuurlijk is je klinisch redeneren altijd een combinatie van beiden, maar het vooral werken op basis van exclusiecriteria betekent, dat je met een lange lijst aan differentiële diagnoses werkt, die vaak weinig samenhangend zijn. Studenten zijn jammer genoeg dol op deze rijtjes. Het werken met inclusiecriteria heeft als voordeel dat je 'dicht' bij je patiënt blijft en dat je probeert zoveel mogelijk informatie uit je patiënt te halen om beredeneerd met een zo klein mogelijke lijstje mogelijke aandoeningen te eindigen. In feite is dit klinisch redeneerproces een voortdurende uitdaging om je vakinhoudelijk te blijven verdiepen: het verveelt nooit en je raakt er nooit op uitgeleerd. Maar als het klinisch redeneren geen enkel raakvlak heeft met je referentiekader, dan wordt het lastig.

Zo herinner ik me dat Professor Wagenaar, tijdens een klinische demonstratie bij Interne, een student naar voren riep. Als je van Wagenaar "de beurt" kreeg, zat daar voor je een behoorlijk afbreukrisico aan vast. Tijdens het onderzoeken van de patiënt voor de collegezaal, ging Wagenaar gewoonlijk door met zijn causerieën. Hoewel dat voor het gehoor aangenaam was, volgde je nauwgezet de collega-student die voor de collegezaal de koe aan het onderzoeken was. Zo nu en dan meldde de student wat bevindingen, maar de apotheose was het moment dat de student zijn bevindingen en eindconclusie aan Wagenaar moest meedelen. Ik meen dat het Toxopeus was, die na lange tijd een koe te hebben onderzocht, zijn conclusie meldde dat "de lymfeknopen te klein waren". Wagenaar was verrast: "daar heb ik nu nog nooit van gehoord". Hierop antwoordde Toxopeus gevat: "ik ook niet". Hier had Wagenaar niet van terug, want voor die bevinding is geen plaats in je redeneer-pad. Ik heb altijd een beetje gemengd gevoel als ik aan Wagenaar terugdenk. Hij had me behoorlijk te pakken op mijn dierenartsexamen, waar ik een koe kreeg die "niets" mankeerde. Voor je besluit na je onderzoek dat er geen afwijkingen te vinden zijn, heb je heel wat peentjes gezweet.

In 1979 kwam Philip Porter (dierenarts-immunoloog bij Unilever) op bezoek bij de faculteit Diergeneeskunde. Hij publiceerde vanaf 1971 over mucosale immuniteit. Duidelijk was geworden dat ook immunoglobulinen in de darm actief konden zijn door zich tegen trypsineactiviteit te beschermen. Netty Kortebeek-Jacobs was toen bij de afdeling Immunologie in Utrecht bezig met een thesis over de lactogene bescherming van biggen tegen infecties met Escherichia coli. Ook de voedingsindustrie liet zich niet onbetuigd. Unilever had Utogeen ontwikkeld. Het was een premix die in het voer van zeugen ging. In deze premix zaten afgedode coli-bacteriën. Het idee was dat het langdurig toedienen van deze afgedode bacteriën zouden leiden tot een immuunrespons bij de zeugen, zodat de biggetjes tegen coli infecties beschermd waren. Philip Porter was een van de geestelijke vaders van het Utogeen en kwam een seminar geven voor medewerkers van Buitenpraktijk en Interne. Het clubje toehoorders bij de lezing was beperkt, maar Professor Wagenaar was erbij. Hij toonde duidelijk reserves bij deze nieuwe ontwikkelingen. Ik was

[a] Dr Leo van Leengoed, Oudendijk 73, 4751 WK Oud Gastel.
E-mail: l.vanleengoed@uu.nl

Afb. 1. "Aan de mestvaalt herken je de boer". Uitspraak van veehouder Bertus Grootendorst in Westbroek. Foto: Dick Scholten

ervan overtuigd dat Wagenaar nauwelijks iets wist van deze nieuwste ontwikkelingen van de mucosale immunologie. Wagenaar kon dan met de mond half open iets voorovergebogen zitten luisteren. Na de lezing ging hij in discussie met Philip Porter en stelde de conceptuele opvatting ter discussie dat je zomaar een immunologische reactie in de darm zou kunnen opwekken met dode bacteriën, waarbij weefselschade en afweerreactie vaak onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Het huidig onderzoek naar het enterale microbioom bij mens en dier laten zien hoe complex deze materie is. Ik was onder de indruk van de wijze waarop Wagenaar deze discussie voerde. Het was toch wel terecht dat hij hoogleraar was.

Je had veehouders waar alles op rolletjes liep en waar een 'koe-waardig' bestaan haast gegarandeerd was. Anderzijds had je ook veehouders waar de verzorging van het vee wat te wensen overliet. Misschien zijn we ons in deze tijd meer bewust van onze taak als hoeder van dierenwelzijn. Wanneer je een ingegroeide hoorn zag, liet je een student snel een draadzaag halen om de hoornpunt af te zagen en er werd geen vermanend woord over gesproken. Vaak zag je op bedrijven ook menselijk lijden, waardoor je oordeel over het dierlijk lijden van koeien en varkens milder werd. De geur van de mest van een wat natte kuil kleefde in de winter aan je kleren. Bij veehouders was dat exponentieel erger. De blauwe kielen die ze droegen hadden een harde korst aan de buikzijde van ingedroogde mest. Bij het aansluiten van de melkketels stond men tegen de koe aan waarvan de dijen bemest waren, ondanks het gebruik van staarttouwen. De geur van de stal naar de keuken voor de deel had een melk-mest continuüm dat de afstand tussen mens en koe verkleinde. Voor mensen die worstelden met hun eigen bestaan had ik begrip ondanks dat hun koeien ook vaak leden. Dat begrip had ik totaal niet wanneer de koeien leden voor de boer, zoals bij M met zijn overvolle ligboxenstal met zogenaamde "damslapers" (koeien die op het rooster moesten liggen bij een tekort aan ligboxen). Vroeger leden de boeren met hun koeien en dat schiep saamhorigheid, maar nu lijden de koeien voor de boeren.

Aan de Rijksstraatweg in De Meern kon je bij Van Oosterom als je de deel op kwam de acetonlucht al ruiken, zodat je vooral de vraag moest oplossen of er sprake was van primaire ketose (acetonemie door te weinig voeropname en te hoge melkgift) of secundaire ketose (acetonemie omdat koe ziek is en te weinig eet). Ik had een student die uit de Pijp kwam en Harrie heette. Een vrolijke jongen, die zich constant liet verbazen door het boerenbuitenleven. Na aankomst bij Van Oosterom liep ik naar de roodbonte koe die nog wat krachtvoerbrokken voor zijn neus had liggen en nog meer naar aceton rook. Ik stelde voor aan Harrie dat hij deze koe eens helemaal zelf zou onderzoeken. Dat vond hij prima. Ik ging in de auto nog een urinekatheter halen, een potje en acetest. Het olieachtige aspect van de mest viel me op, en ik vertelde Harrie ook goed op de mest te letten. Harrie nam zijn tijd en dat gaf mij de gelegenheid om wat longwormvaccin te gaan bezorgen bij enkele ander bedrijven in de buurt. Na ruim twintig minuten was ik terug en zag dat Harrie voldaan op een pak hooi voor de koe zat. De urinekatheter zat nog in de verpakking en was niet gebruikt. 'Ik weet het', zei Harrie, 'maar het was niet gemakkelijk: de mest is te groen'. Ik was verrast. Hiermee kon ik niets, want enige interpretatie van deze bevinding ontbreekt. Vervolgens keek ik naar de mest die achter de koe lag en zei: "Te groen? Hoezo? Ik vind van niet". "Ik wel", zei Harrie (ik zag in het Diergeneeskundig Jaarboek 2014 dat hij nu "rd" is).

Het leuke en misschien ook wel verslavende van het "praktijk doen" is, dat het gevoel dat men je nodig heeft, bevestigd wordt. Dit geldt vooral voor diensten, want dan bel je een dierenarts niet voor niets: het is spoed. Toch waren er altijd enkele boeren die de nadruk op spoed legden, terwijl het tijdstip waarop ze belden vooral afhing van hun eigen programma. De dieren, "waar men de nacht niet mee in wilden gaan", waren natuurlijk drie uur eerder ook ziek. Ook de vroege melkers, die om vier uur 's ochtends verrast waren over de slechte toestand van het dier, konden je nachtrust flink bekorten. Zo belde Van Zijtveld, wanneer ik dienst had, altijd op een moment dat ik juist in bed lag, of juist weer terug was van een visite bij hem in de buurt. Zodra dit je opvalt, krijgt het vat op je humeur. Zo belde hij om half een 's nachts naar de portier van de Biltstraat, want deze nam 's nachts de visites aan. Hij belde voor een kalf met diarree en dat was de vorige nachtdienst ook al gebeurd. Vervolgens worden de studenten die ook dienst hebben voor de Buitenpraktijk door de portier opgeroepen en na een half uur ben je met twee studenten van de Biltstraat op weg naar de Kerkdijk in Westbroek. Ik vertelde de studenten op weg naar de veehouder, dat hij steevast informeerde naar veeziekten bij veehouders in zijn directe omgeving. In de kalverschuur achter woonhuis en deel stonden enkele kalfjes van twee tot vier weken oud, waarvan een met diarree. Het kalfje was niet eens zo erg uitgedroogd en vrij vlot want verzuring en snel slechter worden heb je vooral bij de kalfjes die pas enkele dagen oud zijn. Een bicarbonaat infuus, dat de acidose (verzuring) opheft, doet bij deze jonge kalveren wonderen. Eigenlijk was het niet eens zo'n spoedvisite. De studenten gaven het kalf een infuus en ik vertelde de studenten dat dit voor hun misschien wel belangrijker was dan voor het kalf. De boer had de indruk dat het goed was dat hij gebeld had, want er was toch maar een infuus nodig. Toen besefte ik dat ik op deze manier hem sterkte in zijn opvatting dat de visite noodzakelijk was. Ik had dus weer een verkeerd signaal gegeven. Vlak voordat we weggingen, vroeg hij aan mij: "Is er nog veel ellende in de praktijk, dokter?". Mijn antwoord verraste mijzelf ook toen ik zei: "Zoveel ellende als hier, zie ik nergens". Daarna heeft hij mij nooit meer gevraagd hoe het op andere bedrijven ging.

Op de Wilheminalaan 111 in Vleuten stond een karakteristiek houten huis waar veehouder V woonde die schapen hield. De man was op leeftijd, maar hield een vijftigtal ooien, die hij erg goed verzorgde. Zodra de dagen gingen lengen, haalde hij zijn ooien naar huis en die werden dan in een ruime en goed verlichte stal diep in het stro gehouden in voorbereiding op de partus. Zodra je aankwam, liep de veehouder naar je toe met een emmertje met warm water, zeep en een handdoek. Inmiddels hadden enkele ooien gelammerd en het was hem opgevallen dat er een lammetje bij was, dat trilde. Hoewel dit het eerste geval van Border Disease was dat ik in mijn leven zag, was het trillen en de harige vacht zo opvallend, dat dit een diagnose a vue was. Het is wel bijzonder dat je een ziektebeeld herkent dat je nooit eerder gezien hebt. Op dat moment was mijn kennis over Border Disease te beperkt om advies te kunnen geven over verloop, eventuele behandeling en preventie. Het enige dat ik wist was dat het virus tot de pestivirussen behoort en dus persistente virus-uitscheiders kan geven. De volgende dag had ik me in de casus verdiept, wat kennis bij collega's verzameld en ging met een nieuw clubje studenten naar het bedrijf. Het is voor studenten ook leerzaam zo'n casus van nabij te aanschouwen. Bij dit tweede bezoek nam ik de veehouder even apart, omdat hij hardhorend was. Ik legde omstandig uit dat de ooien die deze hairy shakers ter wereld hadden gebracht, tijdens de dracht waren besmet met dit virus. De verwachting was dat er nog meer ooien zouden komen die afwijkende lammeren zouden geven. Maar als ze eenmaal de infectie hadden doorgemaakt, waren ze levenslang immuun. Het was dus belangrijk dat hij de ooien die nu afwijkende lammeren hadden geleverd, kon aanhouden, maar beslist geen jonge ooien. De veehouder was blij met zoveel aandacht en het duurde weer een jaar voor ik op het bedrijf terugkeerde. Op een winterdag in februari 1979 stond er een visite "zieke schapen" op de Wilhelminalaan op mijn lijst. Ik vertelde de studenten, die met me meegingen, dat ik een jaar eerder daar een geval van Border Disease had gehad, maar dat de kans dit nu weer aan te treffen erg klein was. Wat schetst mijn verbazing toen we bij aankomst in de stal zeker een tiental hairy shakers zagen. Bijna alle lammeren die geboren waren in dat jaar, waren afwijkend. De veehouder zag mijn verbazing en zei dat hij mijn advies exact had opgevolgd: Hij had alleen de jonge ooien aangehouden en de rest verkocht. In het gesprek dat we daarna hadden bleek zijn gehoor nog slechter geworden te zijn. Voortaan moet ik dergelijke adviezen toch maar opschrijven en schriftelijk meedelen wanneer hardhorendheid in het spel is.

Soms heb je klanten bij wie alles goed gaat, maar helaas heb je er ook waar alles misloopt. Zo was Van Dijk aan de Rijksstraatweg in de Meern een veehouder die mij altijd met alle

egards behandelde, zelfs als mijn diagnose verkeerd was of mijn behandeling niet goed afliep. En het liep nooit goed af. Een koe met een grupbeen kreeg een tarsitis, met een kniebuil een carpitis, een indigestie bleek een peritonitis. Eindelijk kreeg ik een oproep voor een visite, waar weinig mee mis kon gaan: 'koe met melkziekte'. Zoals gebruikelijk had Van Dijk netjes warm water, zeep en schone handdoek bij de patiënt gezet en ik onderzocht de koe. Weliswaar waren de oren van de koe niet koud, was de pols wat hoog en de ademhaling licht kreunend, maar het dier had zes uur eerder gekalfd, dus lag melkziekte voor de hand. Tijdens het infuus liep de pols wel erg op en zag ik dat de kleur van de oogslijmvliezen ook eerder grauw-bleek dan rose waren. De pols liep kort daarna wat verder op en toen een laatste expiratie: de patiënt was overleden. Wat was hier nu weer aan de hand? Van Dijk ging akkoord met sectie. Ik belde Joop van Engelen, chauffeur bij de Buitenpraktijk, om de koe op te halen voor pathologie. Enkele uren later ging ik met mijn studenten naar de sectiezaal aan de Biltstraat. De patholoog, Jaap van Dijk (geen familie van de veehouder) had de sectie uitgevoerd en het bleek natuurlijk geen melkziekte, maar wel een prachtig sectiebeeld. Jaap legde ons uit hoe deze trombose van de vena cava posterior, die de bloedtoevoer van de lever naar het hart volledig blokkeerde, had kunnen ontstaan. Toen ik veehouder Van Dijk deze casus ging uitleggen, knikte hij begrijpend en vroeg of ik nog even hun poes kon steriliseren. Ik antwoordde, dat ik daarvoor de andere dag terugkwam, omdat ik geen steriel operatiesetje bij me had. De volgende dag - ik had mijn studenten beloofd dat ze de poes mochten steriliseren - bleek sterilisatie niet meer nodig: de poes was overreden.

Je kunt ook veehouders hebben bij wie alles wat onderneemt aan interventies goed afloopt, en dat de veehouder dat maar heel normaal vindt. Zo belde Vernooy van de IJsseldijk op een ochtend voor een verse koe die plots uit melk was. De koe stond nog in de melkstal, maar had een slap uier en kon nauwelijks op de benen staan. De pos was hoog en steil en de slijmvliezen papierwit. Hoewel de mest normaal was (geen melena), leek dit een geval van acute lebmaagbloeding. Mijn suggestie om een bloedtransfusie aan de koe te geven, vond de veehouder prima. Samen met de student die mij vergezelde, was de transfusie in een recordtijd voorbereid. Schone melkemmer, drie vials met heparine en een dikke naald om de donor bloed af te nemen. Vernooy bracht een tweede kalfskoe die slecht op productie kwam en toch weg moest. Na ruim vijf liter bloed te hebben afgetapt kwam de truc met de infusie. Twee literflessen met rubberen prikdop werden telkens met bloed gevuld en dit werd vervolgens intraveneus aan de patiënt toegediend. In feite was dit in een recordtijd gebeurd. Voor ik wegging gaf ik nog wat lijnzaad aan Vernooy, dat hij moest weken en daarna bij de patiënt ingeven. Twee weken later kwam ik weer op het bedrijf en ik vroeg hoe het met de koe ging. "Goed", zei Vernooy, "ik ben die 's avonds weer gaan melken en nu na twee weken is de koe weer aardig op productie". Toen had ik het idee dat dit zo hoorde en heb nog een aantal malen bloedtransfusie toegediend wanneer ik een patiënt had met een lebmaagbloeding. Ik kan me niet herinneren dat het ooit nog goed is afgelopen.

Afb. 2. Door de bliksem getroffen koe. Foto: Dick Scholten

Op een ochtend belde Brouwer van de Reierscop dat hij een koe had die door hemelvuur was getroffen en nu dood in de wei lag. Als iemand zoiets op deze manier meldt, dan heeft hij de verzekeringspolis al doorgenomen en wordt het juiste woord gebruikt dat bij een claim past. Nu had Wagenaar in zijn klinieken wel eens over hemelvuur gesproken en verteld dat je dan een spoor van verschroeide haren over de flanken naar een of meer poten zag lopen. Ook had hij gezegd dat je erg goed moest kijken, want dat vaak alleen de topjes van de haren waren verschroeid. Voor dit soort zaken waren de klinische lessen buitengewoon nuttig, want 'dood door hemelvuur' is geen aandoening die anders in je courante kennispakket zit. Met loep gewapend ging ik met mijn studenten de weide in aan de Reierscop. De zon stond schuin aan de hemel en scheen over de flank van de koe. De schroeisporen waren duidelijk op de bovenliggende schouder en de voorpoot te zien. Met de loep was duidelijk te zien dat de topjes van de haren waren gekruld en verschroeid. Een van mijn studenten die de haren met de loep bestudeerde, merkte op: "Het lijkt wel of de koe tweemaal getroffen is". "Dat kan kloppen", zei Brouwer, "want eerst zag ik de bliksem en later pas een enorme klap".

In het voorjaar moet er, zes weken voor het jongvee wordt uitgeschaard, worden gevaccineerd tegen longworm. Enten doe je natuurlijk vooral als je weiden besmet zijn met deze nematode. De flesjes met vaccin bevatten bestraalde longwormen, die niet meer in staat zijn de gehele groei- en voortplantingscyclus rond te krijgen. De longwormen worden dus niet meer volwassen en leggen dus geen eitjes, maar induceren wel een immuniteit bij de gevaccineerde dieren. Meestal werden de flesjes met vaccin in maart april bij de boeren bezorgd, zodat ze die zelf in de bek konden ingeven: orale toediening heet dat. De flesjes bevatten dus levende wormen en moesten binnen enkele dagen worden ingegeven.

Onder geen voorwaarden mochten deze flesjes te warm staan of worden ingevroren. Van S. had samen met zijn zoon een klein melkveebedrijf aan de Zandeweg in De Meern. Enorm lieve en aardige mensen, maar wel een stel dat duidelijke instructie nodig had. Toen ik in 1977 flesjes met longwormvaccin wilde bezorgen, meldde de zoon dat hij er dit jaar geen nodig had, want hij had er nog staan. Ik was daarover verbaasd: "Heb je nog vaccin staan?" Van S. vertelde dat hij het vorige jaar zulke dikke nekken bij zijn pinken kreeg, dat hij de rest van het vaccin niet meer gebruikt had en de rest van het vaccin toen maar in de vriezer had gestopt. Hij bleek het vaccin met een injectiespuit in de nek van de pinken te hebben ingespoten, wat niet conform de wettelijke registratiebeschikking is. Op deze wijze krijg je abcessen in de nek en zeer waarschijnlijk geen bescherming tegen longworminfectie.

Op de administratie van de Buitenpraktijk kon het 's morgens, wanneer de telefoontjes voor de visites binnenkwamen, een drukte van jewelste zijn. Er waren 4 telefoons beschikbaar en er zaten twee mensen aan de telefoon. Pieter Noordermeer was jarenlang de rust zelf tijdens het continue geratel van de telefoon en kon na een eerste woord aan de andere kant van de lijn al direct de veehouder herkennen en noemde de straat en huisnummer. Er kwamen in de periode 1976-1984 zo'n 70 visites per dag binnen. Waren het meer dan 100 visites, dan was het topdrukte. Het was in de ochtend gebruik dat bij grote drukte een dierenarts kwam helpen bij het beantwoorden van de telefoontjes. Zo was Frijlink, die hoofd Buitenpraktijk was, erg genegen om te helpen, maar zijn slecht gehoor vormde een beperking. Zo kon het voorkomen dat Frijlink een telefoon opnam en of, door het omgevingslawaai, de stem niet hoorde, of dat hij de verkeerde telefoon opnam. De telefoons stonden dicht op elkaar en wanneer de hoorn op het verkeerde toestel werd gelegd, ontstond er een verwarde situatie. Het gevolg was dat alle overige gesprekken verbroken werden door de hoorns die dan plots van toestel wisselden. Aanvankelijk assisteerde Joke van Schie bij het telefonisch spreekuur, maar al snel was duidelijk dat er een medewerker bij moest komen. De keuze viel op mijnheer van Basten, een gezellige medewerker, die wel een klein gebrek had. Hij was vrij hardhorend. Zijn aanwezigheid bij het telefonisch spreekuur was zeker geen succes, omdat iedereen stil moest zijn, zodat hij het gesprek kon volgen. Hoe hard hij soms ook om stilte schreeuwde, de stilte kwam niet en de telefoons bleven door-rinkelen. Er waren ook veel andere klussen voor hem, zoals het schrijven van vervoersverklaringen voor runderen, waar voor zittingen waren op verschillende plaatsen in de praktijk (De Meern, Houten, Bunnik, Westbroek). Voor verkoop of vervoer naar de veemarkt was het verplicht een geldige gezondheidsverklaring bij de schets (=identificatiebewijs van het rund waarbij de unieke aftekingen op het bewijs waren geschetst) van het rund te hebben. Van Basten mocht dit werk erg graag en kon zich geheel in het werk verliezen wanneer hij met veehouders in gesprek raakte en het tot borrelpraat kwam. De dagplanning kon dan feestelijk geheel onderuitgaan. Er werd dus naarstig gezocht naar een nieuwe kracht voor de administratie en het opnemen van de telefoon. De keuze viel op mijnheer Versteeg, een zeer beleefde, vriendelijke en correcte oudere man, die op tandheelkunde had gewerkt. Mijnheer Versteeg liep wat moeilijk, maar zijn grootste handicap was zijn kortademigheid. In rust ging dat nog aardig, maar zijn COPD was ernstig en bij inspanning, ook bij drukte, nam de kortademigheid snel toe. Het was dan ook verstandig van hem om, wanneer de drukte tijdens het telefonisch spreekuur te groot werd, even het kantoor te verlaten om op adem te komen. Pieter Noordermeer ging weg (werd toezichthouder van de veemarkt) en werd vervangen door Burg Fieret. Joyce Veldeman kwam als vrolijke 17-jarige Mijnheer Versteeg vervangen.

De veemarkt

Voor medewerkers van de faculteit Diergeneeskunde was de veemarkt een extraatje, dat je gemakkelijk naast je werk kon doen. Inspectie veemarkt betekende 60 gulden per uur verdienen in de vroege ochtend voor je naar je werk ging. Als je vroege dienst had om vier uur, was het bij de ingang van de markt staan met verstand op nul en blik op oneindig, maar vooral wakker blijven. Mijnheer Meijers, de tweede man van het Utrechts Slachthuis aan de Amsterdamse Straatweg, regelde het rooster. Dienst op de schapenmarkt was het meest gezellig. De markt was tot halfzeven gesloten en wanneer de deuren opengingen, stond bij iedere deur een dierenarts voor inspectie. De schapen stroomden binnen en waar we vooral op moesten letten waren de aangifteplichtige ziekten en tekenen van verwaarlozing. Rotkreupel was niet altijd even gemakkelijk te controleren, wanneer schapen door de deur over elkaar buitelend binnenkwamen. Er liep echter ook een inspecteur van de dierenbescherming rond: Mijnheer Staalduinen was gepensioneerd opsporingsambtenaar en uit hoofde van zijn functie bij de dierenbescherming nog steeds een bijzondere opsporingsbevoegdheid. Met een scherp mesjes zat hij regelmatig bij kreupele schapen aan de klauwtjes te snijden en soms riep hij je in consult om te vernemen of er sprake was van rotkreupel. Hij veegde na inspectie van klauwtjes zorgvuldig zijn mesje af aan zijn bruine stofjas (de dierenartsen hadden een witte jas aan en als zodanig te herkennen). Datzelfde mesje zagen we weer verschijnen als alle schapen op de markt waren en de inspectie afgelopen was. De dienstdoende dierenartsen zaten dan in een kantoortje, waar we koffie dronken en een ochtendpraatje maakten. Dan kwamen alle nieuwtjes van de faculteit ter sprake. Steevast kwam dan Staalduinen tegen achten binnen met een haring en een glaasje bier. Hij vouwde het papier waar de haring in zat open en fileerde de haring met het bewuste mes. Daarna nam hij vrolijk een slokje bier en zei dan altijd: "een haring moet zwemmen". Deze informele bijeenkomsten van universiteit medewerkers op de veemarkt waren nuttig omdat je gemakkelijk informatie kon uitwisselen, afspraken kon maken en op de hoogte was van wat er bij de verschillende vakgroepen speelde.

Dierenartsen die in de productiesector werken, hebben vaak het idee dat ze voor de veehouder kunnen bepalen wat bedrijfseconomisch aantrekkelijke beslissingen zijn als het om diergezondheid gaat. Bedrijfsvergelijking in een studiegroep kan hierbij zeer verhelderend werken. Dierenartsen namen dan ook vaak deel aan studiegroepen.

Het BEO uit St. Pancras verzorgde een studiegroep voor melkveehouders, waar ik enkele jaren aan deelgenomen heb. De veehouders van de Hoge Weide, toen eigendom van de familie Van Beuningen, zaten in deze studiegroep en nog enkele boeren van de Rijksstraatweg. Mijnheer van Oort van het BEO kon deze bijeenkomsten als geen ander leiden. Het bleek al snel dat iedere veehouder zijn eigen kwaliteiten heeft en je je als dierenarts soms enorm kunt vergissen in de bedrijfseconomische resultaten van het melkveebedrijf. De ene veehouder was een machineboer, de ander een vergaderboer of een grasboer, die een enorme VEM (Voeder Eenheden Melk dat een voedingswaarde voor gras is) opbrengst per hectare grasland wist te halen. De bijkomende voederkosten voor krachtvoer waren dan erg laag op dat bedrijf. Dit gold zeker voor het maatschap Wijk-Van Schip. Joop Uiterwaal was een liefhebber van mechanisatie, Piet van 't Schip een echte dierhoeder, die opging in de verzorging van zijn dieren. Oltshoorn was een echte melker, die -leunend op zijn stok- zijn dagen in de melkput sleet, terwijl Vernooy van de boerderij de Klomp in staat was veel "droge stof" (ruwvoeder) in zijn koeien te krijgen. De kwaliteit van de veehouder heeft een grote invloed op de kostprijs van de melk en dus de verdiensten. Ander zaken zoals eigendom of pacht en investeringen in ligboxenstallen speelden daarbij ook een rol. De veehouders discussieerden met elkaar en hielden elkaar ook een spiegel voor. Het waren bijeenkomsten waar ik veel van geleerd heb. Zo kreeg Piet van 't Schip voorgehouden, dat het goed zou zijn een ligboxenstal te bouwen. Dat bleek voor Piet een schrikbeeld waar hij nog maandenlang op terug kwam. Alleen de gedachte al dat de horens van de koeien moesten worden afgezaagd; hoe kon men op dat idee komen! Als je bij Piet op visite kwam, liep hij je vanuit het voorhuis op de deel tegemoet. Vervolgens liep je altijd achter de koeien langs naar het voorhuis, terwijl Piet met de greep mestflatten, die nog net op de stand lagen, weghaalde. De koeien stonden bij Piet ruim op stro, zodat de achterklauwen van de koeien, zelfs in de winter, nog droog en keihard waren. Om dan klauwen te bekappen deed hij meestal al enkele dagen voor hij belde een klauwzak met soda aan de achterpoot, zodat de klauw zachter werd en goed te bekappen was. Als je met Piet achter de koeien naar het voorhuis liep, werden de bijzonderheden van koeien die we passeerden, aangehaald. De koeien hadden staartlijnen en regelmatig werden de staarten voor het weekend gewassen. De muur achter het pad naast de grup was prachtig betegeld met witte facettegels. Een blauw tegellijstje markeerde de bovenste tegels. De laatste koe, tegen het voorhuis, was een lievelingskoe (volgens mij een Jaantje of een Sjaantje) die altijd bij het passeren over de kruin bij de hoornwrong werd gestreeld. Hoewel dierenwelzijnsdeskundigen misschien nu hevig bezwaar zouden maken tegen deze grupstal, was het wel een vier-sterren-hotel voor koeien. Zelfs als er een koe ziek werd en voor nader onderzoek in het "school" werd opgenomen, werd de koe bezocht: men ging op ziekenbezoek.

De studiegroep was een echte leerschool voor mij, toen bij maatschap Wijk-Van Schip veel koeien melkziekte kregen en slecht reageerden op infuus en orale melkziektepoeders. Bij bloedonderzoek vond ik waarden die ik moeilijk kon interpreteren. De koeien met melkziekte waren doorgaans niet erg koud en hadden een vrij slap uier. Wanneer ik voor behandeling een bloedmonster nam, dan kwam daar steevast een hypomagnesemie uit en een normaal calciumgehalte. Raar, want melkziekte zou hypocalcemie moeten zijn. Dan raadpleeg je Schotman, de toenmalige klinisch chemicus van de Interne Kliniek, die mij erg nuttige literatuur over magnesiumstofwisseling toeschoof. Na enige weken had ik contact gehad met Hakking van Erasmus in Rotterdam en had me goed ingelezen in magnesiumstofwisseling en paraathormoonproductie, zodat ik kon verklaren hoe het kwam dat de dieren eerst een normaal calcium gehalte in het bloed hadden en een verlaagd magnesiumgehalte, maar dat na een infuus met calcium/magnesium borogluconaat een normaal magnesiumgehalte in het bloed werd gemeten en een laag calciumgehalte (Mijn eerste publicatie, en start van mijn wetenschappelijk onderzoek: Van Leengoed, L. A. M. G., 'Het voorkomen van hypomagnesemie bij droogstaande koeien', Tijdschrift voor Diergeneeskunde 104 (1979) 431–433). Het duurde erg lang, soms wel 3 dagen, voordat deze koeien weer een normaal calciumgehalte in hun bloed hadden. Dit vroeg om nader onderzoek. Het kwartje viel toen ik op een studieavond met de melkveehouders van de Hoge Weide naar Van Oort zat te luisteren. Kenmerkend voor het bedrijf van deze maatschap was de hoge melkproductie gepaard gaande met hoge VEM opbrengst van eigen land en lage bijkomende voederkosten. Dit sloot perfect aan bij de literatuur van Van Kempen. Wel interessant, maar vooral voor mij verrassend, dat je door rekenmeester zoals Van Oort een dergelijke analyse kon maken. Kort daarna volgde een verzoek aan Van Oort of er andere bedrijven die ook voldeden aan deze "inclusiecriteria", en dus erg leken op het bedrijf van de maatschap, bij hem bekend waren. Na enkele weken volgde een lijst met bedrijven die voornamelijk in Noord-Holland gelegen waren. Met Rienk van den Berg (Vakgroep zoötechniek, afdeling diervoeding) reed ik naar bedrijven in Bobeldijk en Noord-Scharwoude tot aan Spijkerboor toe. Opvallend was dat al deze bedrijven dit fenomeen van persisterende melkziekte kenden en zelfs hadden sommigen er al een oplossing voor. De gebroeders Barsingerhorn, die op erg serieuze wijze hun bedrijf voerden in Noord-Scharwoude, hadden een meelhandelaar die een speciale brok voor hun droogstaande koeien gemaakt had. Het was een laag energetische brok met een hoog magnesiumgehalte. Zij hadden het probleem reeds opgelost terwijl ons onderzoek nog moest beginnen.

De auto's van de Buitenpraktijk waren rond 1977 van een merk en type: Opel Rekord. De meeste medewerkers hadden hun eigen praktijkauto en dat was maar goed ook. Niet iedereen hield de auto even schoon en soms, als een auto van een collega moest lenen, had je geen idee van wat wel en niet in de auto aan materialen en farmaca zat. Soms leidde dat tot improviseren. Jan Buitelaar had een grote verzameling aan bycanules (stiften die in een speen geplaatst werden om een speenbetrapping te laten genezen) in zijn auto zitten. Bycanules werden vooral in Westbroek gebruikt, terwijl in De Meern daar een veehouder niet zoveel van moesten weten, omdat het vaak mis ging als de koe mastitis kreeg. Boerenzuinigheid leidde er toe dat in Westbroek de bycanules vaak opnieuw gebruikt werden. Jan Buitelaar raadde de boeren

aan om de bycanules regelmatig te desinfecteren. Ze stonden dan in een borrelglaasje (met jenever) voor het stalvenster. Toen ik bij Westenbrink voor een speenbetrapping kwam, meldde hij dat er pas een nieuwe bycanule bij een ander koe was gebruikt. Dus hoefde hij geen nieuwe, want dat scheelt weer iets. Hij pakte het borrelglaasje met bycanule van de vensterbank, dronk de borrel op en gaf de bycanule aan mij: "deze is schoon".

Binnen de Buitenpraktijk bevonden zich een aantal maneges, die trouwe klanten waren van onze universiteitspraktijk. Bijna dagelijks kwamen we bij manege Van Dorssen in De Meern. Regelmatig waren daar ook dressuur- en springwedstrijden, waar we voor een bosje bloemen of een boekenbon aanwezig was. Met collega Jan van Amerongen stopte ik veel tijd in de hippische tak van de praktijk. In het vroege voorjaar van 1979 ging er een hoestgolf door manege Van Dorssen. Veel manegepaarden bleven echter hoesten, ondanks de vele pakken met Bisolvon en de - door de apotheek van Mevrouw Van Soeren gemaakte - hoestpoeders. Serologisch onderzoek liet geen titerstijging tegen influenza of rhinopneumonie zien, maar het hoesten bleef. Een van de eigen paarden van de manege-eigenaar, een Joost, kon hierdoor niet naar een regionale wedstrijd. Een schampere opmerking van bezoekers van de manege, dat we geen hoestpoeders moeten geven maar stophoest, voelde als een miskenning van onze academische deskundigheid. Dat bleek het ook te zijn. De dagen daarna belde nog een enkele manegeklant en plotseling werd het stil. Een week lang werd er niet vanuit manege Van Dorssen gebeld. Een reden voor mij om er een bezoekje te brengen en te vragen hoe het ging. Het ging prima en er werd nauwelijks meer gehoest. Ik zag bij verschillende paarden flesjes van 250 ml staan met een rosé vloeistof. " en dit?" vroeg ik. "Dat was een drankje tegen hoesten van Offereins uit Bosch en Duin" vertelde een van de eigenaren van een pensionpaard. Nu waren op deze manege ook enkele eigenaren die cliënt bij Offereins waren, maar nu leek het er op dat iedere klant van de Buitenpraktijk was overgestapt naar Offereins. Mij werd duidelijk gemaakt dat het wondermiddel, waarop de naam Befudine stond, erg goed werkte. Tweemaal daags moest je van het drankje 20 ml Ingeven en dan was binnen twee dagen de hoest over. Ik vroeg of ik een flesje met nog wat inhoud mocht meenemen en ging teleurgesteld weg. Was er iets dat die jongens va. Offereins, Greve en Hulshof wel wisten en hadden, dat onbekend was bij academici van de faculteit? Ik bracht het flesje naar Van Gogh, de farmacoloog bij de faculteitsapotheek. Het koste wat moeite, en uiteindelijk beloofde hij het drankje te laten analyseren. De week erna kreeg ik de uitslag: er zal veel codeïne in het drankje. Het was dus geen wonder dat het zo goed tegen hoesten hielp. Na enige tijd besefte ik dat de collega's van Bosch en Duin het beter begrepen hadden dan ik. Wanneer je een enkele keer per week op een paard rijdt in een manege, wil je niet dat het dier hoest. Er wordt op die maneges nauwelijks enige inspanning van een paard gevergd. Waarom zou je dan die paarden laten hoesten?

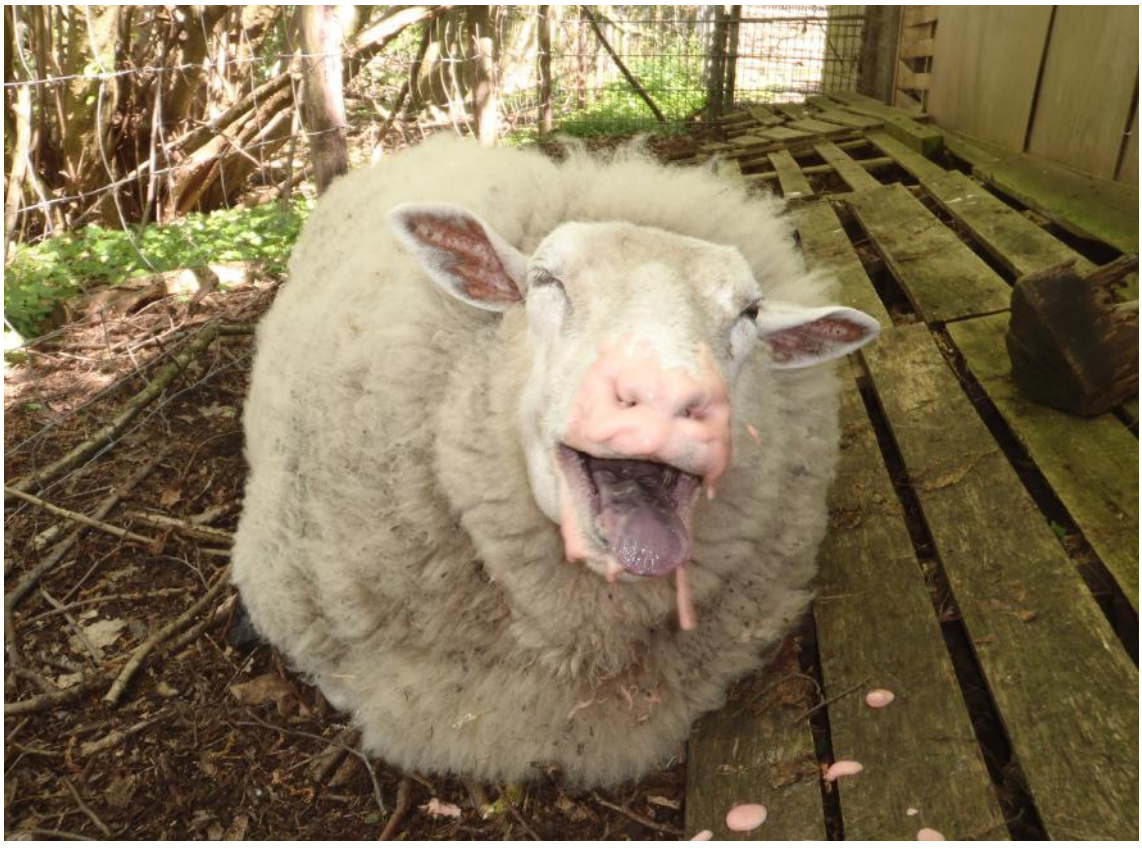

Afb. 3. Benauwd schaap aangetroffen bij Patricia Zwarttouw in Tienhoven. Foto: Dick Scholten

Op een zomeravond (juli 1983) brak een koppel van 65 schapen van J. B. te Den Dolder, uit een weide welke gelegen was aan een met rododendronstruiken beplante bosrand. Alhoewel dit dadelijk ontdekt werd en de veehouder er binnen een uur in slaagde de dieren terug te brengen inde weide, had dit een massale intoxicatie van de koppel tot gevolg. De volgende ochtend trof de veehouder een schaap dood aan, terwijl praktisch alle overige dieren vergiftigingsverschijnselen vertoonden. De ooien stonden wat voor zich uit te kijken en tandenknarsten. Sommige ooien hadden cyanotische slijmvliezen, dat er op wees dat het gif een effect had op hart en circulatie. Het vervelende is dat dit soort zaken altijd vlak voor het weekend gebeuren. Onze veterinaire hulp werd ingeroepen. De ramp is met deze aantallen niet te overzien. Hoewel het duidelijk was dat Rododendron ponticum de oorzaak van de intoxicatie was, had ik geen idee wat de structuur van dit toxine was en of er een antidoot was. Jan van Amerongen en ik losten elkaar af om bijstand te bieden. Ik belde het vergiftencentrum in De Bilt en werd daar ook niet veel wijzer van. In het literatuurbestand was slechts een enkele publicatie over rododendronvergiftiging bij herkauwers uit Schotland. Daar had men de dieren homeopathisch behandeld met Bryonia D5. Hoewel ik als bedrijver van de allopathie zeker ook nieuwsgierig ben naar nieuwe behandelingsmethoden, vond ik te weinig evidentie in deze publicatie om alle kaarten op homeopathie te zetten. Wel ging mijn echtgenote bij de dienstdoende apotheek in Tuindorp een flesje Bryonia halen. Inmiddels hadden Jan en ik bij enkele schapen rumenotomie gedaan, maar het zat er niet in om dit bij nog meer schapen te doen en alle schone chirurgiesetjes waren inmiddels gebruikt. De eerste ooien die waren geopereerd leken snel op te knappen en stonden na een halve dag weer te grazen. Maar de ooien die niet geopereerd waren knapten ook op. Dan hadden we nog een aantal ooien die Bryonia druppeltjes kregen en dat leek ook goed te gaan, maar het was onduidelijk of het hielp. Als ondersteuningstherapie hadden we lijnzaad, dat we op de Interne Kliniek gehaald hadden, gekookt en een litertje van het slijmige water en thee gaven we per sonde aan zoveel mogelijk ooien. Inmiddels was er weer een schaap doodgegaan en twee dode ooien werden door Joop van Engelen, de chauffeur van de Buitenpraktijk opgehaald en naar pathologie gebracht. Op zondagochtend werd de sectie uitgevoerd en de doodsoorzaak bleek longoedeem en hartdilatatie. De voormagen bevatten grote hoeveelheden rododendron bladeren en -stengels. De doodsoorzaak van het andere gestorven schaap bleek een perforatie van de slokdarm te zijn als gevolg van al het gemanipuleer met de slokdarmsonde. Het lijnzaadslijm werd teruggevonden in de borstholte. Duidelijk was nu dat de vergiftiging door terpeenglycoside van rododendron kwam (L.A.M.G. van Leengoed en J.J. van Amerongen,
'Rododendron intoxicatie: klinische verschijnselen, behandeling en verloop binnen een koppel schapen', Tijdschrift voor Diergeneeskunde 108 (1983) 41-42). Het aanvankelijk herstel bleek slechts schijn. De geopereerde schapen herstelden goed, maar de anderen begonnen weer te eten en dus ook te herkauwen, waardoor er weer gif uit de bladeren en stengels vrijkwam. Nog ruim een week waren de meeste schapen ernstig ziek en met behulp van atropine en lijnzaadslijm konden we slechts met moeite de dieren redden. Het homeopathisch middel gaf, zoals verwacht, geen effect te zien. De veehouder was uiteindelijk erg blij dat het nog zo goed was afgelopen. Een maand later werd er een geslacht lam bij mij thuis bezorgd. Dus hebben we toen een vriezer gekocht. Drie maanden later werd er een geslacht varken van Ad de Wit bezorgd en toen zat de vriezer vol.

Bij het Julianapark was er een kinderboerderij waar enkele ezeltjes gehouden werden. Op een zondagmorgen (mei 1979) werd ik bij die ezels geroepen, omdat ze ziek waren. Diverse bezoekers hadden aandachtig naar de ezels staan kijken en vonden dat de ezels toch wel erg verdrietig keken en nauwelijks interesse hadden voor de aangeboden stukken oud brood. Het is dan logisch dat - bij zoveel bezorgdheid - de deskundigheid van de Buitenpraktijk ingeroepen wordt. De dienstdoende verzorger van de kinderboerderij kon betreffende de ezels weinig over de afgelopen week vertellen, want hij had slechts weekenddienst. Wel vond hij dat de ezels erg traag waren. Tijdens onze inspectie van de dieren, hadden zich aan de andere kant van het hek al wat belangstellende wandelaars verzameld, die een rijke aanvulling van de anamnese gaven. Steeds meer werd duidelijk dat deze ezels hulpbehoevend waren en het was aan mij en de studenten om aan te geven hoe er die hulp uit moest zien. Ik stelde voor om de ezels in de stal te zetten zodat we buiten het gezichtsveld van de toeschouwers de ezels konden onderzoeken. Ik vroeg aan mijn coassistenten of ze als eens eerder een ezel hadden onderzocht en dit bleek niet het geval te zijn. Hoewel ik wel eens de hoeven van een ezel bekapt had, was dit ook voor mij de eerste keer in mijn leven dat ik een ezel onderzocht en dus kritisch bekeek. De interpretatie van mijn observaties was lastig, want wat is normaal? Mijn studenten tobden ook met interpretatie van de auscultatie van het hart, wat is nu een normale lichaamstemperatuur van een ezel en was er geen défense? Wat mij opviel was de enorme dikke nekband (ligamentum nuchae) die erg hard aanvoelde. Het was geen oedeem, maar de ezels vonden het niet fijn als je er in kneep. Zou het een vetontsteking (steatitis) of hyperlipaemie zijn, zoals wel bij pony's voorkomt die ook op een trapveldje zonder gras hun kostje moeten vinden? Het idee was om tijd te kopen door een bloedje nemen om vast te stellen of er sprake was van een ontstekingsbloedbeeld. Het enige dat erg opvallend was bij de ezels waren de dikke nekken, maar ik had geen idee of dit afwijkend was. Dagelijks als ik naar de Buitenpraktijk reed vanuit mijn woning in Tuindorp zag ik het beeld van de drie ezeltjes aan de Kardinaal de Jongweg bij het winkelcentrum. Even later was ik met mijn studenten bij het beeldje en we stonden op zondagmorgen het beeld van deze ezeltjes te beoordelen. Deze beelden hadden ook erg dikke nekbanden en het was hoogstwaarschijnlijk normaal, want kunstenaars kunnen observeren. Een dame, wandelend met haar hondje kwam bij ons staan en keek verbaasd naar de auto met aesculaap en drie dierenartsen die het beeld van de ezels onderzochten. "Weet je wat ik gezien heb?" zal ze zeggen bij thuiskomst, maar ze zullen haar niet geloven.

Van Leeuwen van de Reinaldeweg belde op zaterdagmiddag: "of de dokter zo snel mogelijk kon komen, want de helft van mijn veestapel is ziek". Er bleek één koe ziek te zijn, verdacht van scherp-in. Met zijn andere koe was niets aan de hand. Toch kon je aan de melding van een bericht niet altijd voorspellen of het als grap bedoeld was. Bij de Mississippidreef in Utrecht had de politie een afdeling voor hun bereden brigade. Er waren stallen voor ruim acht paarden en er was een kleine overdekte manege. Heel vaak kwam de Buitenpraktijk niet op dit adres, omdat de collega's van Bosch en Duin hier voor het specialistische werk kwamen. Wel kwamen we hier jaarlijks voor de vaccinaties (Prevacun-T tegen influenza en tetanus) maar ook wel voor spoedjes. Zo kwam er op zondag (juli 1979) een telefoontje voor een spoedvisite. Op zondag werd toen de telefoondienst door de centrale van de universiteit verricht, en niet meer door de portiers van de Biltstraat. Bij de medewerkers van de universiteitscentrale kon je verwachten dat de bekendheid met veterinaire termen soms ontbrak.
Nu kwam er wel een erg bijzondere hulpvraag binnen: "Een paard van de bereden politie was verschrokken van een aap en vervolgens door een ruit gegaan met als resultaat dat er een grote wond in de staart zat". Dan heb je het gevoel dat er een grap met je wordt uitgehaald. Toch bleek het geen grap. In dat weekend was er een aap, die bij circus Boltini was ontsnapt, tijdelijk bij de manege in een kooi ondergebracht. Toen deze aap een paard met begeleider vanuit de stal zag langskomen, begon de aap te springen en te krijsen. Het paard schrok en liep achteruit door een grote ruit van de kantine. Een erg grote puntige en scherpe glasscherf zat onderhuids in de staart. Deze scherf was er, na het paard een stay-narcose te hebben gegeven met Vetranquil-Symoron, zonder breken uit te halen. Vervolgens kon de huid gehecht worden en ging de staart in de bandages. Na twee weken bleek de staartwond volledig genezen.

Afb. 4. Beeld bij winkelcentrum Kardinaal de Jongweg, Overvecht

Regelmatig gebeurt het dat je bij een patiënt geroepen wordt en je waarschijnlijkheidsdiagnose niet goed kunt onderbouwen, zodat je je zelfs afvraagt of het een onwaarschijnlijkheidsdiagnose is. Van Rooijen, die woonde op de Voordorpsedijk, had een kalf met hersenverschijnselen.
De kalveren kregen hooi dat van de bermen was gemaaid. Bermhooi bevatte in die tijd mogelijk een hoge concentratie lood, omdat toen aan benzine nog lood werd toegevoegd en het fijnstof van de uitlaatgassen in de bermen terecht kwam. De pink stond in een koppel van 6 kalveren van ruim een half jaar oud. Het neurologisch onderzoek dat in de praktijk wordt uitgevoerd is beperkt en vaak zit je met een lange lijst aan differentiële diagnoses en probeer je door uitsluiting tot de meest waarschijnlijke oorzaak te komen. Het kalf was niet blind, had geen nystagmus en had ook geen koorts. Een mogelijkheid was ook CCN (cerebro-corticale-necrose), maar hiervan was de diagnose pas na sectie te stellen. Volgens Van Rooijen was de aandoening wel progressief en kon het dier een dag eerder nog een beetje lopen, nu was het dier slechts met heel veel moeite in de benen te krijgen, maar kon niet meer zelfstandig staan. Het voordeel van de gedachte, dat het CCN zou kunnen zijn, was de mogelijkheid om "wat tijd te kopen" door een bloedje af te nemen en vitamine B1 in te spuiten. Vitamine B1 had ik bij me in de auto en zo kon ik collega's bij thuiskomst consulteren. Het bloedje ging naar het klinische chemisch en hematologisch laboratorium van Schotman. De andere dag kwam de uitslag dat er geringe basofiele stippeling van de rode bloedcellen aanwezig was, dat wijst op een loodvergiftiging. Voor het herhalingsconsult had ik de studenten bijgepraat over het bloedonderzoek en de beperkte mogelijkheden om loodvergiftiging tegen te gaan en herstel was uitgesloten. Toen we bij van Rooijen kwamen, liepen we direct naar de kalverstal. Geen van de kalveren toonde neurale afwijkingen. Van Rooijen wist zelf ook niet meer precies welk kalf het was geweest, maar het spuitje had wel geholpen. Medicus curat, natura sanat.

JONS STRAATMAN & HEIN SCHRAMA

Excursie van het Veterinair Historisch Genootschap naar Kopenhagen van 28-30 april 2015

Na Parijs in 2011 en Hannover / Berlijn in 2013 was Kopenhagen de bestemming van de derde excursie van het VHG. Ook dit keer hadden de vaste begeleiders Jons Straatman en zijn vrouw Bente de reis uitstekend voorbereid, het interessante programma opgesteld en leidden zij de deelnemers op een humoristische en prettige wijze rond. Dit keer kwam het wel erg goed van pas dat beiden Deens spreken en veel over Denemarken weten te vertellen.

Op dinsdag 28 april kwamen de 29 deelnemers na een voorspoedige reis met het vliegtuig of de auto aan bij het hotel in het hart van Kopenhagen. Van daaruit begon het eerste deel van de excursie. Onze gids was een Deense historicus die ons ging rondleiden in Kødbyen, de 'vleesstad', gelegen op een groot terrein naast het centraal station van Kopenhagen. Eind 19e eeuw bevond zich daar de centrale opvang voor slachtvee met daarnaast de hallen waarin werd geslacht en gebouwen voor de vleesverwerking en de vleeshandel. Midden 19e eeuw waren er overal in Kopenhagen zelf slachtende slagers die hun producten ter plekke aan de man brachten. In een overgangsfase werd de handel in levend vee geconcentreerd in een paar straten maar dit gaf veel overlast voor de directe omgeving terwijl er ook klachten kwamen over vee dat soms dagenlang in weer en wind op straat moest staan.

Op initiatief van de stedelijke overheid werd er rond 1880 een overdekte hal gebouwd voor verhandelbaar vee waarnaast een aantal slachthallen werden ingericht. Uit hygienische overwegingen en om overlast te voorkomen werden de veehandel en het slachtproces daar voortaan gecentraliseerd en het slachten bij de kleine slagers 'aan huis' niet meer toegestaan. Door het vee op dezelfde plaats te verzamelen als waar het werd geslacht werd veterinair toezicht mogelijk. Gemeten naar de oorspronkelijke uitgangspositie was dit een forse vooruitgang maar in feite nog steeds een simpele aangelegenheid. Naarmate de tijd vorderde en de inzichten in hygiëne en pathologie toenamen kwam de veterinaire keuring steeds beter van de grond zodat de vleescontrole uiteindelijk de spil in het slachtproces werd. Het viel op dat de utiliteitsgebouwen, die typisch zijn voor de late 19e eeuw, zorgvuldig waren vormgegeven en dat het terrein volgens een duidelijk plan was ingericht. Begin jaren dertig schoot de capaciteit te kort en kwam er een naar de eisen van die tijd forse en moderne uitbreiding. De moderne koelhuizen betekenden een flinke verbetering ten opzichte van de koeling met ijs zoals men voor die tijd kende. De moderne witte gebouwen waren opgetrokken uit beton met grote metalen vensters die veel licht toelieten. Ze worden nu beschouwd als een uniek voorbeeld van de Deense industriële architectuur en het hele gebied is daardoor tot industrieel monument verklaard: de "Bruine Vleesstad" (de oude bruine gebouwen) en de "Witte Vleesstad".

Op een paar handelaren in vleesproducten na wordt het complex nu gebruikt door kleine ondernemingen, ateliers en horeca. De excursie werd afgesloten op een plaatselijk terras gevolgd door een typisch Deense maaltijd in een restaurant in de omgeving.

Op woensdag 29 april voerde een toeristische wandeling langs Christiansborg Slot, waar het Deense parlement zetelt, met stallen en paarden voor de deur en Amalienborg Slotsplads. Daarna werd het 'Medicinsk Museion' bezocht, een humaan medisch museum op het terrein van een 18e eeuws hospitaal waar patiënten gratis werden behandeld. Zij het dat het alleen om mannelijke patiënten ging boven de zes en onder de veertig jaar. Jonger dan zes gingen ze toch meestal dood en boven de veertig had de maatschappij er niet veel meer aan. De verpleging bestond voornamelijk uit verzorging en voeding. De Hippocratisch-Galenische humoraalleer bepaalde het medisch handelen, waarvan purgeren en aderlaten belangrijke onderdelen uitmaakten. Het museum is ondergebracht in een prachtig oud pand waar de studenten onderricht kregen en waarin zich nog een mooi klassiek amfitheater bevindt en een schitterende oude apotheek. De laatste vertrekken waren gewijd aan de bijna totale onderworpenheid van de moderne mens aan medicatie. In de hal was een enorme jurk tentoongesteld van de Femme Vitale die liet zien hoeveel een modern mens in tien jaar tijd aan medicijnen gebruikt. Aandacht werd ook geschonken aan een herwaardering van de darmflora, die naar het zich laat aanzien een veel grotere betekenis heeft dan haar rol in de vertering. De rondleiding werd gegeven door een studente geschiedenis die een heel heldere, levendige en boeiende voordracht gaf.

Na een zeer Deense lunch werd het gezelschap in de Klg. Veterinaer og Landbohøjskole opgewacht door drie Deense dierenartsen met een gezamenlijke leeftijd van ruim 250 jaar. De oudste en zeer dynamische Hans Henrik Smedegaard was op een haar na 90 jaar en wist ons vol verve van alles te vertellen over de veterinaire verzameling in het museum, die zich op de grote zolder bevond van een van de oude en oorspronkelijke gebouwen van de onderwijsinstelling. Samen met de andere rondleider Anton Rosenbom werd onze groep in gedeeltes door het museum geleid. Anton Rosenbom en Bente zongen daar samen een ode aan Maren, de koe met voorpootprothese. Na een gang langs een indrukwekkende verzameling hoefijzers, een rijk scala aan instrumenten (met uiteraard de "Thygesen"), plaquettes, boeken, en voorwerpen uit privéverzamelingen zoals de hoge hoed van professor Bernhard Bang (van de abortus Bang) werden we in het prachtig gerestaureerde auditorium opgewacht door Kurt Jensen, de voorzitter van het Deense Veterinærhistorisk Selskab, die ons na een hartelijk welkom een glaasje port inschonk. Vervolgens hield Anton Rosenbom een korte voordacht

over de geschiedenis van hun vereniging gevolgd door Rob Back die iets vertelde over het reilen en zeilen van ons VHG waarna Peter Koolmees een korte voordracht hield over hoe de diergeneeskundige geschiedenis in Utrecht is ingebed in de algemene wetenschapsgeschiedenis. Gezien de leeftijd van onze gastheren vroegen wij ons af wat het lot van de unieke veterinaire verzameling over vijftien jaar zou zijn. Zelf maken zij zich daar ook veel zorgen over omdat de universiteit er bar weinig belangstelling voor aan de dag legt. De avond werd afgesloten met een bezoek aan een bruine kroeg en een mooi diner in het hart van de stad.

Donderdag 30 april kon ieder naar eigen inzicht invullen. Omdat Kopenhagen veel te bieden heeft aan stedenschoon en prachtige musea leverde dat geen enkel probleem op. De deelnemers waren enthousiast over het programma. Jons en Bente werden hartelijk bedankt voor hun inspanningen voor een succesvolle excursie. Bij aanvang van de terugreis werd al druk gespeculeerd over de bestemming van de vierde excursie. Schotland kreeg de voorkeur.

JONS STRAATMAN
HEIN SCHRAMA

PETER KOOLMEES

Verslag van het 42e congres van de World Association for the History of Veterinary Medicine

Van 27 t/m 30 juli 2016 werd in Wenen het 42e congres van de World Association for the History of Veterinary Medicine (WAHVM) gehouden. Dit congres werd in het kader van de viering van 250-jarig bestaan van de veterinaire universiteit Wenen samen met het 31e internationale congres van veterinaire anatomen georganiseerd. Het geschiedenis congres werd bijgewoond door slechts 46 deelnemers uit 18 landen. In totaal werden 21 lezingen en 14 posters gepresenteerd. Dit aantal staat in schril contrast met de gemiddeld meer dan honderd deelnemers en ca 40 voordrachten in de afgelopen jaren. Opvallend was de goede opkomst van buiten Europa (Canada, Egypte, Japan, Korea en de Verenigde Staten). De lage opkomst valt te verklaren uit de ongelukkige timing (midden in de vakantieperiode) en de hoge congreskosten. Daar komt bij dat vanwege de politieke ontwikkelingen in Turkije deelnemers uit dat land verhinderd waren om aan het congres deel te nemen.

Het sociale programma was goed verzorgd met een concert op de oude campus van de veeartsenijschool, excursies naar paleis Schönbrunn, de dierentuin en diverse musea. De get together party vond plaats in het prachtige stadhuis van Wenen. De eerste congresdag werd afgesloten met drie keynote lectures voor beide groepen congresgangers. Christophe Degueurce hield een mooie voordracht over de geschiedenis van veterinaire anatomie in Frankrijk. De Oostenrijkse historica Jasmine Dum-Tragut presenteerde een interessant overzicht van de kennisuitwisseling tussen het christelijke westen en het islamitische oosten, aan de hand van de anatonie van het paard. Armenië speelde daarbij volgens haar een cruciale rol. De voorzitter van de organisatiecommissie, Gerhard Forstenpointner, ging in op de overwegingen van keizerin Maria Theresia om in 1765 een veeartsenijschool te stichten. Hij veronderstelde dat het plan niet van haar afkomstig was, maar van haar lijfarts Gerard van Swieten.

De overige achttien lezingen, ondergebracht in zeven sessies, sloten voor het merendeel ook aan bij beide hoofdthema's "geschiedenis van de veterinaire anatomie" en "de oprichting van veeartsenijscholen". Opvallend waren de parallellen in de ontwikkeling van de veterinaire anatomie, terwijl de omstandigheden waaronder veeartsenijscholen tot stand kwamen van land tot land verschilden. Helaas waren er geen voordrachten van Nederlanders. De lage landen werden vertegenwoordigd door de Vlaamse VHG leden Peter Bols en Hannelore De Porte. Met ondergetekende presenteerden zij een poster over cavalerie officieren in het leger van Napoleon. Peter Bols hield over dit onderwerp een voordracht.

Afb. 1. De winnaar van de eerste prijs Karl Bruno met de oorkonde van de Young Scholars Award. Foto: Gerald Weissengruber

De Young Scholars Awards, prijsvragen van respectievelijk 1000, 400 en 250 euro voor veelbelovende jonge onderzoekers op het gebied van de geschiedenis van de diergeneeskunde werden voor de zesde keer uitgereikt. De derde prijs ging naar Julie Hipperson, Kings College London met haar essay: "While a tear is in the eye': women and the gendered business of small animal practice in interwar Britain'. Zij was helaas verhinderd om aan het congres deel te nemen. De winnares van de tweede plaats was Kit Heintzman, History of Science, Harvard University, Cambridge, USA. In haar essay 'A cabinet of the ordinary: Domesticating veterinary medicine' ging zij nader in op de anatomische collectie van Alfort en de rol van Honoré Fragonard. Volgens haar speelde de Franse Revolutie een cruciale rol in de hervorming van het veterinair onderwijs. De eerste prijs ging naar de Zweed Karl Bruno, Division of Agrarian History, Swedish University of Agricultural Sciences, Uppsala met zijn essay 'Practical Training for Modern Practitioners: Nils Lagerlöf, India, and Early Swedish Development Aid at the Veterinary College'.

Tijdens de Algemene vergadering zwaaide secretaris Roar Gudding (Noorwegen) af. Zijn opvolger is Andrew Gardiner (Schotland). De penningmeester van het VHG Tijmen van de Vuurst vervulde met verve zijn functie als treasurer van de WAHVM. Besloten werd een enquête onder de leden te houden over wensen en voorstellen om de WAHVM nog beter te laten functioneren. Een tegenvaller was dat de organisatoren van het congres in Bro in 2018 het lieten afweten. Gezocht wordt naar een andere locatie, mogelijk wordt dat Oslo. Het 44ste congres zal in 2020 worden gehouden in Pretoria, Zuid-Afrika.

Terugkijkend kan worden geconcludeerd dat de lagere opkomst niets af deed aan de kwaliteit van de gehouden lezingen, integendeel. Ik heb me geen minuut verveeld.

Voor nadere informatie zie website: www.wahvm.org

Afb. 2. Uitreiking van de tweede prijs van de Young Scholars Award aan Kit Heintzman (rechts) door de voorzitter van de WAHVM Abigail Woods. Foto: Gerald Weissengruber

Afb. 3. Groepsfoto van de congresdeelnemers

Castreren is niet voor de poes!

Al sinds jaar en dag leven mensen zij aan zij met katten. Toch werd de kat pas vanaf laat in de negentiende eeuw gezien als een gezelschapsdier. Ook diergeneeskundige interesse voor de kat bleef in de negentiende eeuw minimaal en bestond vooral uit enkele meldingen van massale sterfte door kattenziekte en rabiës. Pas in de tweede helft van de twintigste eeuw nam de belangstelling voor de kat sterk toe. Dit werd versterkt door de specialisatie binnen de opleiding diergeneeskunde. Inmiddels is de kat het meest populaire huisdier in Nederland met zo'n 3 miljoen katten.[1] Ze zijn dan ook een vaak geziene bezoeker bij praktijken voor gezelschapsdieren. Zo worden katers al jarenlang naar de dierenarts gebracht voor een castratie.
Een recente aanwinst van het Museum Diergeneeskunde is het katerkistje of castratiekistje afkomstig uit het nalatenschap van de vrouwelijke dierenarts Minnie Spits-Eshuis. Minnie studeerde in 1956 af in Utrecht en ging aansluitend aan de slag bij de Kliniek voor Kleine Huisdieren. In 1974 startte zij een eigen praktijk in Zutphen. Het kistje dat eerder dit jaar werd geschonken aan het Museum Diergeneeskunde stamt uit deze tijd. In de collectie van het museum bevind zich ook een ander castratiekistje, samen bieden de kistjes een interessant tijdsbeeld van het denken over dierenwelzijn.
Het katerkistje werd in het midden van de twintigste eeuw gebruikt om een kater te fixeren bij een castratie. Meestal werd er een plaatselijke verdoving toegediend – maar zeker niet altijd. Dat de katers wakker waren bij de ingreep is goed te zien aan de krabsporen op de bodem van de kistjes. Dierenartsen gebruikten toen in plaats van een dergelijk kistje ook wel eens een laars, waar de kater met het hoofd naar beneden in geduwd werd.
Dankzij informatie gegeven door de nazaten van Minnie kwam het Museum Diergeneeskunde in contact met de vervaardiger van het katerkistje, dr. J.W. Baljet, zelf ook dierenarts. De heer Baljet is niet de bedenker van het castratiekistje; hij zag het ontwerp elders en maakte het na. Wel bedacht hij zelf enkele aanpassingen, namelijk een metalen schuif en haken aan de buitenkant voor snelbinders. Deze modificaties hadden een praktisch doel. De schuif diende om, zoals Baljet zelf aangeeft, twee 'soorten' katten te kunnen helpen: dikke en dunne (kleine) katers. De snelbinder werd gebruikt om de staart van de kater te fixeren bij het ontbreken van een assistente tijdens de operatie. Voor zover bekend is een deze fixatiemethode niet aan de faculteit gebruikt. Baljet liet ons weten dat alles daar "met de hand moest", een riskante ingreep bij een wilde kater.

CHARLOTTE HARTONG

In de collectie van de Afdeling Diergeneeskunde van het Universiteitsmuseum bevinden zich veel bijzondere objecten.
In deze rubriek worden objecten uitgelicht. Voor meer informatie zie we website van het Universiteitsmuseum Utrecht: www.universiteitsmuseum.nl en de website van de Numan Stichting: www.numanstichting.nl

Afb. 1. Kat op de behandeltafel in de universiteitskliniek, ca. 1955

Afb. 2. Het katerkistje van Minnie Spits-Eshuis

Afb. 3. De katerkistjes in Museum Diergeneeskunde

Marleen Felius

On the breeds of cattle. Their history, classification and conservation

Proefschrift Universiteit Utrecht. Rotterdam, Ipskamp Drukkers, 2016, 477 blz., ill. ISBN 978-90-393-6471-0. Verkrijgbaar via www.marleenfelius.nl Prijs € 47,50

Toen Iman van den Bosch in 1906 de Nederlandse rundveestapel indeelde in rassen, was hij in feite een verre voorganger van Marleen Felius. Ook Van den Bosch was een kenner en een liefhebber van koeien, maar ook een fluierefluiter, die na zijn tocht langs (vaak adellijke) boeren in alle delen van het land een poging deed zo weinig mogelijk rassen te benoemen. Daarin slaagde hij voortreffelijk, hij stelde de leiding van het Nederlandsch Rundvee Stamboek voor drie rassen te erkennen: de zwartbonte Fries-Hollandse, het roodbonte Maas-Rijn en –IJsselvee en de zwarte Groninger blaarkop.
In twee van die drie gevallen kreeg Van den Bosch kritiek. De eigenaren van rode blaarkoppen pikten zijn keuze niet en richtten een eigen stamboek op en de Noord-Hollandse fokkers – die hun Jacob 2 furore hadden zien maken in Amerika – wilden dat 'hun' ras Hollands-Fries zou gaan heten. Het kwam er niet van.
Marleen Felius vertelde op 15 mei 2016 in het radioprogramma "Het spoor terug" nog over de strenge eisen, die de Nederlandse stamboeken hanteerden om de raskenmerken – opgesomd door Van den Bosch - te bewaken. Zo weerden ze tot voor vijftig jaar koeien en vooral stieren, die op hun benen beneden de knie een los zwart plekje toonden of in hun zwarte haarveld een plukje 'vals haar' lieten zien. Dat waren herinneringen, daar was men van overtuigd, aan de periode, waarin her en der in het land stieren van het Britse Durhamras ter dekking stonden. Dat lijkt overdreven, maar in 1975 werd door het Friese stamboek de in Noord-Holland geboren stier Adema 11 van de Gelder nog uitgesloten als stiervader omdat zijn moeder een zwart vlekje aan haar been zou hebben.

Opzienbarende DNA-ontdekkingen

In haar proefschrift On the breeds of cattle, waarop ze op 18 februari 2016 in Utrecht promoveerde, maakt Marleen Felius korte metten met de beslissingen van Iman van den Bosch en ook met de stamboekmaatregelen, die daarvan min of meer het logische gevolg waren. Ze gaf daarvan overigens ook al een voorproefje, toen ze op 4 november van het afgelopen jaar een inleiding verzorgde voor het Veterinair Historisch Genootschap.
Haar in 1995 verschenen Rundvee, rassen van de wereld is – ook door ons – veelvuldig 'onvolprezen' genoemd. Dat was natuurlijk niet alleen vanwege de karakteristieke illustraties – het eigenlijke werk van de kunstenares Felius – maar ook door de gedegen studie van alle beschreven runderrassen.
Zeer terecht – ook al duurde het even - werd haar werk ook wetenschappelijk van waarde geacht, niet in de laatste plaats door de Utrechtse onderzoeker Hans Lenstra, die ook de uiteindelijke stoot gaf tot het promotieonderzoek. Nieuwe technieken op DNA-niveau boden na bijna twee decennia als het ware de mogelijkheid om dat eerdere monnikenwerk van Marleen Felius te toetsen.
Haar promotieonderzoek is (opnieuw) zeer breed opgezet, ze zou bij wijze van spreken al die 1589 rassen – inclusief hun verwantschap – willen beschrijven en vooral afbeelden. Ze heeft het zo uitvoerig gedaan, dat het proefschrift een vrijwel unieke vorm heeft gekregen. Het vraagt aandacht voor de herkomst en voor de waarde van het rund in de wereld. En het is werkelijk opzienbarend dat ze – met de nieuwe kennis in de hand – tot de conclusie komt dat de moderne productierassen in feite afstammen van niet meer dan tachtig basiskoeien.

Units of management

Het moet voor Marleen Felius een geweldige opsteker zijn geweest toen bleek dat haar natte-vinger-werk uit 1995 nu als het ware grotendeels werd bevestigd door sindsdien ontwikkeld wereldwijd onderzoek op basis van DNA-gegevens. Ze komt nu ook tot een min of meer kritische beoordeling van al die rassen. Is het de moeite waard ze – in de geest van Iman van den Bosch – tot in lengte van jaren te bewaren? Ze heeft haar twijfels, zelfs in deze periode waarin behoeders van zeldzame huisdierrassen schreeuwen om subsidie, omdat de teloorgang een ramp zou zijn voor de genetische diversiteit. Felius: 'Als een ras genetisch te smal wordt, gebruik dan gewoon een ander ras om te kruisen. Dat is in de geschiedenis altijd gebeurd'.
Toen mocht men het vaak niet vertellen.
Haar voorstel: bekijk rassen voortaan in plaats van als 'units of conservation' als 'units of management': een genetisch reservaat dat onafhankelijk van andere rassen wordt beheerd, maar waar intussen unieke eigenschappen kunnen worden gekoesterd.
Uit betrouwbare bron vernemen we intussen goed nieuws: samen met Hans Lenstra heeft Marleen Felius plannen om een nieuwe World atlas of cattle te maken.

REIMER STRIKWERDA

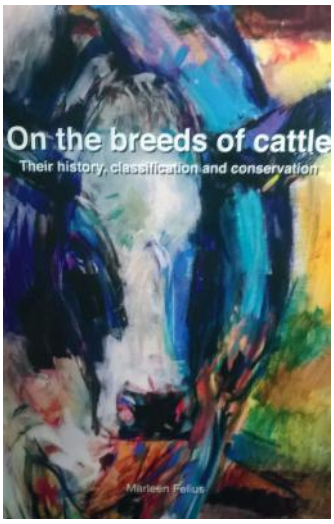

Jorieke Savelkouls

Het Friese Paard

[Gorredijk], Uitgeverij Bornmeer, 2016. 207 blz., ills. ISBN 978-90-5615-373-1. Prijs € 19,90

Het Friese paard is een paardenras dat velen tot de verbeelding spreekt, onder andere door de uniforme kleur, het opvallende behang, het stabiele karakter en de kenmerkende verheven gangen. Het ras is tegenwoordig niet alleen in Nederland erg populair, ook wereldwijd is de interesse enorm gegroeid. Opvallend is de schaarse literatuur over (de historie van) het Friese paard. De meeste publicaties dateren uit de vorige eeuw, zoals het 408 tellende 'standaardwerk' van ir. G.J.A. Bouma, l.i. Het Friese Paard (1979) ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan van het Fries Paarden Stamboek (FPS), met twee volgende edities. Hierin wordt de geschiedenis tamelijk onsamenhangend verteld aan de hand van erg veel bij elkaar geharkte literatuur en illustraties. De schrijver was en bleef ingenieur en geen historicus.

Een verademing is dan ook het recent uitgegeven boek Het Friese Paard van de Brabantse Jorieke Savelkouls, cum laude afgestudeerd als historica. Dat wat bekend is over het Friese paard plaatst zij in een historisch perspectief. Niet alleen komt daarbij de hiervoor relevante geschiedenis van Noord-Nederland en de Nederlanden, ook die van Europa en daarbuiten aan bod. Terecht wordt een cesuur gemaakt bij de oprichting van het Stamboek in 1879. Duidelijk beschrijft de auteur de ontwikkeling van de paardenhouderij in de kuststreek van Noord-Nederland vanaf de Oudheid tot aan het handjevol niet-uniforme paarden dat aanwezig was ten tijde van de oprichting van het Stamboek. Een rode draad door de historie van het Friese paard (vóór en na 1879) is de handel die ermee gemoeid was en is. Juist een dieptepunt in die handel (ten tijde van de landbouwcrisis) en dus in de fokkerij was in de tweede helft van de negentiende eeuw aanleiding voor een paar adellijke fokkers van Friese paarden om het Stamboek op te richten. Dit viel onder andere samen met de opkomst van het Friese nationalisme, waarvan het Friese paard symbool werd, en het vertrek van paardenfokkende Friese elite en adel naar Holland. Omdat het Friese landras dreigde te verdwijnen moesten de oprichting van een stamboek en van een particuliere stoeterij (De Oorsprong) het 'zuivere' Friese paard redden van alle kruisingen die gebruikt werden. Maar zelfs op de stoeterij werd veel gekruist met andere rassen. Het Stamboek (FPS) bleef decennia lang geconfronteerd met vele ups en downs veroorzaakt door veranderende vraag en aanbod, hetgeen duidelijk in een algemene context geplaatst wordt door de auteur.
Kortom, naast het 'standaardwerk', de fotoboeken en een toenemend aantal veterinaire en foktechnische boeken en artikelen over Friese Paarden, is deze publicatie de eerste poging om de geschiedenis van het zwarte paard historisch-wetenschappelijk te benaderen.
Er zijn wel kritiekpuntjes. De auteur spreekt in haar verantwoording dat 'deze context nieuw licht schijnt op de geschiedenis van het ontstaan van het Friese paard'. Helaas ontbreekt een conclusie waarin dat geduid wordt. Mogelijk ligt slordig redigeerwerk ook ten grondslag aan het feit dat sommige zinnen opvallend dubbel voorkomen: bijvoorbeeld 'Al met al waren de zestiende en zeventiende eeuw de Gouden Eeuwen voor het Friese paard.' pag. 64 en 70. Als voorbeeld van het populair maken van het vierspanrijden in de jaren '70 en '80 wordt pionier 'Tante Bets' (Mw. E. Korthagen- van Til) terecht genoemd, zij het tweemaal (p. 122 en 180), maar eigenlijk zouden mannen als Leo Kraayenbrink, Tjeerd Velstra (reserve Europees kampioen vierspannen 1977) en meerspanrijder en FPS inspecteur Piet de Boer uit Oenkerk (40-span in Joure, 1996) als iconen van het aangespannen rijden met Friezen niet onvermeld mogen blijven.
Dit handzame en prettig leesbare boek met mooie illustraties is een verdienstelijke bijdrage aan de historiografie van een zeer belangrijk onderdeel van ons hippisch erfgoed, het Friese paard.

ERIK JAN TJALSMA

IN MEMORIAM DR PAUL LEEFLANG (1934–2016)

Nadat zijn gezondheid de laatste jaren minder werd, is onze oud-voorzitter Paul Leeflang op 17 juni 2016 in Alphen aan den Rijn overleden.
Paul werd op 11 mei 1934 geboren in Vogelenzang. Als jongen bracht hij daar veel tijd door op een boerderij en bij een dierenarts. Hij wilde al op jonge leeftijd dierenarts worden en na de Montessorischool ging hij in 1952 diergeneeskunde studeren. Zijn studie werd onderbroken door militaire dienst; in 1962 studeerde hij "met genoegen" af.
Hij ging in de landbouwhuisdierenpraktijk werken en werd assistent in Eibergen. Het leven van de plattelandsveearts en dorpsnotabel stond Paul wel aan, maar na enkele jaren miste hij voldoende uitdaging. Prof. S.G. Wilson maakte hem er op attent dat een dierenarts werd gezocht om de organisatie van de runderpestvaccinaties in Nigeria op zich te nemen. Paul solliciteerde en werd door de Nigerian High Commissioner in Londen benoemd. Het werk werd onder vaak primitieve omstandigheden met veel improvisatie uitgevoerd.
In 1967 keerde Paul terug in Nederland en werd medewerker van Prof. D. Zwart bij het Instituut voor Tropische en Protozoaire Ziekten. Hij trouwde met Marijke Kok en zij kregen drie kinderen. In 1970 vertrok het gezin weer naar Nigeria waar Paul, samen met Nederlandse en Amerikaanse dierenartsen aan de slag ging om een veterinaire faculteit in Zaria (Noord Nigeria) op te richten. Hij werd hoogleraar in de parasitologie en entomologie. In 1977 was het project afgerond en de familie Leeflang keerde terug naar Nederland.
Na een half jaar studieverlof om zijn promotie af te maken, werd Paul Inspecteur Landbouwonderwijs bij het Ministerie van LNV. In 1981 ging hij over naar de Veterinaire Dienst / Veterinaire Inspectie onder dr. M.J. Dobbelaar met de aandachtsgebieden onderwijs, onderzoek en ontwikkelingssamenwerking. Hij was nauw betrokken bij de reorganisatie en nieuwbouw van het CDI in Lelystad. In 1994 werd hij benoemd tot Officier in de Orde van Oranje Nassau. Nog enkele jaren werkte Paul bij de RVV als specialist na- en bijscholing. In 1996 ging hij met pensioen.
Ook was Paul actief in de KNMvD. Hij was secretaris van de Afd. Zuid-Holland, lid van het Algemeen Bestuur, had zitting in adviescommissies en was betrokken bij de ontwikkeling van het POAD.

In de loop van zijn carrière werd Paul ook actief op het gebied van de geschiedenis van de diergeneeskunde. Hij werd lid van het Veterinair Historisch Genootschap. In de periode 1995-2002 bekleedde hij de functie van voorzitter. Die rol vervulde hij energiek en met joviaal enthousiasme. Dankzij zijn uitgebreid netwerk in de veterinaire wereld, wist hij dit vakgebied in Nederland duidelijk op de kaart te zetten. Naast bestuurlijke activiteiten schreef hij artikelen over streekgenoot Jacob van Dam, Alexander Numan en de tropische diergeneeskunde. Met veel plezier droeg hij bij aan het onderzoek naar de geschiedenis van dierenartsen afgestudeerd in de periode 1925-1950 dat onder redactie van Engbert Oldenkamp in het boek Tussen Boer en Burger werd gepubliceerd.

Ook op internationaal niveau was Paul actief. Hij was lid van de congrescommissie van het 26ste congres van de World Association for the History of Veterinary Medicine dat in 1993 in Amersfoort werd gehouden. In de periode 1993-2003 bekleedde hij de functie van secretaris-penningmeester van deze vereniging. Mede dankzij zijn inspanningen kwam ook deze vereniging verder tot bloei. Voor deze verdiensten werd hij in 2006 benoemd tot WAHVM Honorary Member (foto).
Zowel het VHG als de WAHVM zijn hem veel dank verschuldigd.

KO MINDERHOUD, JEROEN BOOL, PETER KOOLMEES

Richtlijnen voor auteurs

Argos publiceert wetenschappelijke artikelen, korte mededelingen, archiefvondsten, congresaankondigingen, recensies van boeken en van artikelen, beschrijvingen van museale objecten en dergelijke, die betrekking hebben op de geschiedenis van de diergeneeskunde in de breedste zin van het woord. De redactie beoordeelt binnengekomen artikelen en legt deze indien nodig ook voor aan externe deskundigen. De maximale lengte van artikelen is in principe 6.000 woorden inclusief noten. Door het inzenden van kopij verklaart de auteur dat het manuscript niet tegelijkertijd aan een ander tijdschrift is aangeboden en dat met name genoemde personen die op welke wijze dan ook aan het artikel hebben bijgedragen akkoord gaan met de vermelding van hun naam.

Artikelen dienen origineel te zijn en gebaseerd op oorspronkelijk onderzoek. De inleiding moet een overzicht van uitgangspunten van het onderzoek bevatten, alsmede één of meer duidelijk geformuleerde, concrete vraagstelling(en). Na de beschrijving van de bevindingen van het onderzoek moet in het artikel een discussie of beschouwing volgen, uitlopend in een conclusie. Het is aan te bevelen vakjargon zoveel mogelijk te vermijden en te vervangen door voor een ontwikkeld lekenpubliek begrijpelijke termen of omschrijvingen. Voor meer informatie over de structuur van het artikel wordt verwezen naar P. de Buck e.a., Zoeken en schrijven. Handleiding bij het maken van een historisch werkstuk (Laatst beschikbare druk).

Auteurs wordt verzocht om de tekst digitaal als Microsoft Word document aan te leveren. U wordt verzocht de tekst niet zelf op te maken en de tekst en illustraties afzonderlijk aan te leveren. Het artikel mag afhankelijk van de lengte en het onderwerp 4-8 illustraties bevatten. In verband met de gewenste kwaliteit bij het drukken worden kleuren of zwart-wit illustraties bij voorkeur digitaal aangeleverd als TIF- of JPG-files met een resolutie van ten minste 300 dpi bij afbeelding op 100%. Duidelijke afdrukken kunnen ook worden verwerkt. Vermeld de genummerde teksten van de onderschriften bij de illustraties op een afzonderlijke bladzijde van de kopij. In de legenda van de afbeeldingen dient de originele bron te worden vermeld, inclusief pagina aanduiding. Bij de artikelen wordt ook een samenvatting in het Engels, voorzien van een Engelse titel (ca. 150 woorden) opgenomen. Bij artikelen in een andere moderne taal, dient een Nederlandstalige samenvatting te worden opgenomen. U wordt verzocht om deze samen met de definitieve tekst mee te sturen.

In de wetenschappelijke artikelen wordt verwezen met eindnoten met doorlopende nummering. Nootnummers worden in de tekst geplaatst na de leestekens. Bij het verwijzen naar een eerder gebruikte referentie wordt binnen de eindnoot het eerste nootnummer vermeld waarin de referentie voorkomt. Adresgegevens van de auteur en eventuele dankbetuigingen komen in een ongenummerde voetnoot (a) bij de naam van de auteur. Bij verwijzingen wordt gebruik gemaakt van richtlijnen die grotendeels zijn gebaseerd op die van het Koninklijk Nederlands Historisch Genootschap (zie Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden (BMGN) op: http://www.knhg.nl/default.aspx. Het verwijzen naar boeken en artikelen dient te geschieden als in de volgende voorbeelden:

1. Susan D. Jones, Valuing animals. Veterinarians and their patients in modern America (Baltimore 2003) 35-62.
2. Clemens Graafsma en Henk Wessels (eds.), De dierenarts. Beeld van een practicus (Cuijk 2004).
3. A.H.H.M. Mathijsen, 'Beoefening van de geschiedenis der diergeneeskunde', Geschiedenis der Geneeskunde 8 (2002) 196-207, aldaar 202.
4. Idem, Publikaties en dissertaties voortgekomen uit de Veeartsenijkundige Hoogeschool, later Faculteit der Diergeneeskunde in de periode 1921-1971 (Utrecht 1981) 177-178.
5. J.P.W.M. Akkermans, 'De productie van antisera door de Rijksseruminrichting', in: P. Verhoef e.a. (eds.), 'Strenge wetenschappelijkheid en practische zin'. Een eeuw Nederlands Centraal Veterinair Instituut 1904-2004 (Rotterdam 2005) 218-224.
6. Jones, Valuing animals (n. 1) 144.
7. Ibidem, 145-146.
8. Akkermans, 'Productie van antisera' (n. 5) 220.

Correspondentieadres

Prof.dr. Peter A. Koolmees

IRAS, Divisie VPH, Faculteit Diergeneeskunde
Postbus 80 175 - 3508 TD Utrecht
Tel. 030-2535363 / 67
Email: P.A.Koolmees@uu.nl

Bron: W. Harding Carter, The Horses of the World. Washington 1923, plaat VII